

- I. k.** I. Solon adótörvényéről. *Telley Ivantól*, 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhez *Telley Ivantól*, 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tarkányi J. Bélától*, 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyamiható szerzőjéről. *Szász Károlytól*, 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk felállása. *Toldy Ferenczről*, 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vámberg Armintól*, 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg új nyelvtudomány. *Imre Sándortól*, 1889. 28 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól*, Hangjegyekkel, 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. (I. Székely Mihálynak addig ismeretlen műveiről, 1550—59. — 2. Egy népiródmalmi emlékről, 1550—75-vel, 3. Balái Magyar olasz Szentírásja 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szonci Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferenczről*, 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Samueltól*, 1870. 40 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostorokunk Magyarországot illeto' kezei- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól*, 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)
- II. k.** I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. *Mitroy Gábor* l. tagtól, 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól, 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól, 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finyai Henrik* l. tagtól, 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszázévi görög népvalev. *Telley Ivan* l. tagtól, 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ehnikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól, 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Magyar kir. herceg, mint ethikai író. III. Balái Bernardin magyar-olasz szótárca 1582-ből. Mánodik költés IV. Egy XVI. századbeli növénytanú névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai szemle Magyarországon Bessenyei előtti *Toldy Ferencz* r. tagtól, 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjáról. *Gr. Kuan Géza* lev. tagtól, 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetőkről. *Szilady Aron* l. tagtól, 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szentgyörgyi Sándor* l. tagtól, 1872. 114 l. 20 kr. — XI. A darterokról. *Szilady Aron* lev. tagtól, 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szengrenyi Jozsef* lev. tagtól, 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)
- III. k.** I. Commentator commentatus. Tartólatok Horatius satiráinak magyarizálásán. *Brassai Samuel* r. tagtól, 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Berczei Ákos fejedelméhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. *Szabó Károly* r. tagtól, 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bittya Lajos felett. *Szabó Imre* l. tagtól, 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. *Vadnai Károly* l. tagtól, 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. *Finyai Henrik* l. tagtól, 1873. 10 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ésköltészetre. *Barna Ferdinand* l. tagtól, 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schloicher Agost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól, 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. *Dr. Goldschiefer Ignác*tól, 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól, 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Grimm történetéhez. *Gr. Kuan Géza* l. tagtól, 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapszabály az ik-es igék külön rugózásának. *Riedl Szende* lev. tagtól, 51 l. 20 kr. (1872—1873.)
- IV. k.** I. szám. Paraloipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatörök Virgilina Aeneide II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Samuel* r. tagtól, 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálint Gábor jelentése Oroscorszag- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khályimik duma hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító nyelv-tudományoknak művelése hazánkban. Székfoglaló. *Bartalus Antal* l. tagtól, 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinand* l. tagtól, 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. l. Akadémia könyvtára számára keletre hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldschiefer Ignác*tól, 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentés: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi oblatánok és tanácsok. 1874.

A NYELVUJÍTÁS

ÉS

AZ IDEGENSZERŰSÉGEK.

IRTA

SIMONYI ZSIGMOND

L. TAG.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

1891.

A nyelvújítás és az idegenszerűségek.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1891. január 5-dikén tartott ülésén.)

Úgy látszhatnék, hogy nem volt igazam, mikor három évvel ezelőtt*) a m. t. Akadémia előtt azt a nézetemet fejeztem ki, hogy «a neologia és orthologia közti küzdelem jóformán megszűnt, a két párt hallgatag megegyezésre jutott a követendő eljárásra nézve». Ezt a megegyezést úgy értettem, hogy «a neologia ragaszkodik a megállapodott szókhoz, de másrészt meggyőződött róla, hogy a szabálytalan képzéseket ezentúl kerülni kell, továbbá, hogy a szófüzési idegenszerűséget üldöznünk kell; viszont az orthologia — bár tiltakozik a szók önkényes gyártása ellen — megalkuszik azzal a ténynyel, hogy a pótolhatatlan szók ellen hiába küzdenénk, s azért fő figyelmét a szófüzési hibák kimutatására irányozza.» — Ma is megmaradok kifejezett nézetem mellett, ámbár — mint mondom — az azóta történt fölszólalásokból úgy látszhatnék, hogy nem volt igazam.

Először is Szarvas Gábor szólalt föl az ellen, hogy pótolhatatlan szókról beszélek, s erre nézve így nyilatkozott: «Hogy, ha szép szálás erdőm van, egy-két korhadt gerenda helyét újjal, jobbal pótolni ne tudnám, annak befogadására kemény a fejem, sehogy se bírom megérteni» (Nyelvőr XVIII. 49.). Igaz, én sem tudnám megérteni, de állítani sem akartam ám. Mert, hogy tisztán kimondjam véleményemet, én az olyan szókat, minők *erény, tény, anyag, szellem*, azért hogy hibásan voltak képezve, nem korhadt gerendáknak, hanem vas gerendáknak tartom irodalmi nyelvünkben. A gerendák beszerzésekor a háztulajdonos és

*) A Nyelvújítás Történetéhez ez. értekezésemben.

az anyagszállító akár hibásan jártak el, akár nem, akár megcsal-
ták egymást, akár nem: a gerendáknak minősége nem ettől függ,
hanem csakis és kizárólag attól, hogy milyen az ellentálló
képeségük. Már pedig, hogy az olyan szónak, a minők em-
litve voltak, nagyobb az ellentálló erejük, mintsem holmi korhadt
gerendáké: az hallgatónak el van ismerve az által is, hogy a Ma-
gyar Nyelvőr, — mely immár áldásos működésének huszadik
évébe lépett, s mely megtett minden tőle telhetőt — sem maga
nem kerülte az ilyen szókat, sem másoknak nem ajánlott más szó-
kat helyökbe. Hiszen lehetne talán az *erény* és *szellem* helyett
erkölcsöt és *elmét* ajánlani, vagy *tény* és *anyag* helyett *faktumot* és
matériát; de amazok már annyira meggyökerezett elemei a magyar
műveltségnek, hogy ilyen szócserék által nem tehetjük többé két-
értelművé beszédünket s itt minden kísérlet hasztalan volna, s a
Nyelvőr, ha eddig nem tette, bizonyára ezentúl sem fogja ilyen
meddő kísérletekre tékozolni erejét.

Értsük meg egymást. Nem azt mondom én, hogy mikor meg-
alkották azokat a szókat, nem lehetett volna jobbakkal pótolni
őket. Meg vagyok pl. győződve, hogy annak idején az *erény*
fogalmára legjobb lett volna az *erkölcs* szót lefoglalni (a mint hogy
akarta is Kulcsár, I. Szemere P. Munkái III. 137.); így a *szurony*
helyett jobb volna a harminczas években előkerülő *puskator*, a
tűzér helyett a régi *pattantyús* stb. De ma már nincsen a annak
ideje, hogy ily hiú küzdelemben vívódjunk, ma már késő ez álta-
lánosán használt szók helyett jobbakat ajánlani. Késő, ám bár a
mai korszellem, ha ma alkotnak hasonló szókat, be nem veszi
őket, be nem veszi a *lélekidomárt*, még ha Jókai mondja is, be
nem veszi a *távbeszélőt*, még ha országos törvény van is róla. Jól
jövendőlt Szemere Pál, mikor azt írta egy Kazinczyhoz intézett
levelében 1815-ben (Szemere Munkái III. 120.): «Nem addig kell-e
sietni az újításokkal, míg a nyelv megállapodásának kora el nem
érkezik? Lesz idő, hogy a sietésnek sem ideje, sem alkalma, sem
sikere nem leend». — Ime, ma elérte irodalmi nyelvünk a meg-
állapodás korát (már a mennyire szó lehet megállapodásról a nyelv
életében): ma már a hibás képzések sikere nem áll arányban a
rájok fordított fáradsággal, de sikertelen volna a pótlás kísérlete is
a bevetteknek egy részére nézve. Egyébiránt Szarvas maga is szó-
rúl-szóra így nyilatkozik: «Bizonyos szók annyira meggyökereztek

a nyelvben, annyira megszokottá lettek, hogy ellenük való küzdel-
münk, ha megkísérlenők is, előreláthatólag sikertelen maradna»
(Nyelvőr XVIII. 61.). Ugyanezt értettem én is a pótolhatat-
lanságon, s ma is azt hiszem, hogy e szókat joggal neveztem
pótolhatatlanoknak.

A második főlshóalás mostanában Ballagi Móré volt
(I. a Budapesti Szemlében 1890.). Főlshóalásának két célja volt.
Az egyik, hogy megint egyszer meg próbálja menteni a nyelvújítás
«alkotásainak» becsületét s ezáltal elejét vegye annak a szemre-
hányásnak, hogy magyar-német szótárának 1890-i kiadásában
benne vannak majdnem kivétel nélkül az előbbi kiadásoknak
nemesak elfogadott szavai, hanem összes csodabogarai is. Ő azzal
menti magát, hogy a szótárírónak kötelessége mindent lajstro-
mozni, a mit a nyelv használ; pedig ő azokat a szókat is lajstro-
mozta, a melyeket a nyelv egyáltalán nem vett használatba, minők
fürkut (artesischer brunnen), *fötebelne* (firstenlauf) és száz meg
száz efféle kifejezés (a mint meg is vallja — leplezve és sajnál-
kozva — magyar-német szótára 1890-ki kiadásának előszavában).
Ballaginak nem fog sikerülni soha, hogy az elfogulatlanul ítélőket
meggyőzze ez eljárásnak helyességéről, s bizvást állíthatom, hogy
főlshóalásának ezt a célját nem érte el.

Azonban föltétlenül igazat adok neki főlshóalásának másik
céljára nézve: a mennyiben t. i. föl akarta tüntetni azon eljárás
tapintatlan és káros voltát, mely az iskolát teszi orthologiai viták
színhelyévé, mely a nyelv és stílus tanítására szánt időt meddő
szórostálgatásra pazarolja, mely a magyar klasszikusok nyelvet nem
követendő mintául, hanem elrettentő példa gyanánt tünteti föl!
Hogy ezt félszeg eljárásnak tartom, bebizonyítottam azzal, hogy —
noha a Nyelvőrben s a fölnöttek számára kiadott Antibarbarusom-
ban eleget küzdöttem az irodalmi hibák ellen — iskolai nyelv-
tanaimnak tíz kiadása közül egyikben sem tárgyaltam a hibás
képzéseket, egyikben sem közöltem az *index verborum prohibi-
torum*-ot.

Ha pedig Szinnyei József melegségül az iskolai Utasításokra
hivatkozik, (Ballagi elleni védekezésében, Nyelvőr XIX. 164.):
maga is megvallja, hogy a gymnasiumi utasításban csakis az ide-
genszerüségekről van szó, tehát a szóalakok közül legföllebb a
vízbe és *kötszó*-féle németes összetételekre céloz (ezeket én is

megemlítettem nagyobbik nyelvtanomban). És ha a reáliskolai utasítás alaktani helytelenségeket is említ, ez először azt mutatja, a mit több más részlet is bizonyít, hogy ez az utasítás nincsen oly körültekintéssel fogalmazva, mint a gymnasiumi, másrészt nem menti az olyan tanárt, a ki remekíróink nyelvét első sorban szórostálgatás tárgyául használja. Ezen fölfogás mellett nyilatkozott tavál egyhangúlag az erettség enquete is, pedig a kik abban részt vettek, azok igen jól ismerik az utasítások szellemét (pl. e sorok írója maga fogalmazta annak idején a gymn. utasításoknak a magyar nyelvtanra vonatkozó részét).

Az utolsó fölszólalás Joannovics György t. tagé volt s mindenesetre hozzájárult a kérdés tisztázásához, a mennyiben kimutatta Ballagi Mórnak következetlenségeit és túlzásait.

Azonban mind ezek a fölszólalások részint csak az elvek fönntartását czélozták, részint *pro domo*-félék voltak, s azt hiszem, nem változtatták meg azt a helyzetet, melyet e sorok elején ismételt szavaimmal jellemeztem. A nyelvújítás jogosultságáról való elvi vitának — ha tudna is még valami újat produkálni — ma már alig van valami czélja. Azért e téren nézetem szerint két teendőnk van. Egyik abban áll, hogy azokat a hibás kifejezéseket üldözzük, melyek még nem gyökerestek meg s így még kiirthatók. Másik teendőnk pedig, hogy most, midőn a régi nyelv szótára befejezéséhez közeledik, foglalkozzunk immár tüzetesebben a nyelvújítás történetével, melynek mai irodalmi nyelvünkre való nagy fontosságát senki sem tagadja. E czélra igen jó szolgálatot fognak tenni Szemere Pál Munkái, melyekkel csak az imént ajándékozta meg irodalmunkat a Kisfaludy-Társaság, továbbá Kazinczy Ferencz Levelezése (az Akadémia megbízásából Váczy J. szerkesztésében), melynek már első kötete nem egy értékes fölvilágosítást ad (v. ö. Philol. Közl. XIV. 825.). E czélra kívántam szolgálni «A Nyelvújítás Történetéhez» című akadémiai értekezésemmel, melyben kimutattam a nyelvújításnak előzményeit. S ugyanezen irányban vélek szolgálatot tenni nyelvtörténetünk ügyének s egykor készülendő teljes szótárunknak azzal, hogy most egy Kazinczy-Szótáron dolgozom, mely folkarolja Kazinczy-nak egész szókészletét és földolgozza a Nyelvtörténeti Szótár módja szerint.

Kazinczyval való foglalkozásom eredményeül egyelőre a jelen

tanulmányt bátorodom előterjeszteni, mely Kazinczy-nak idegenszerűségeivel foglalkozik.

A mi Kazinczy-nak az idegenszerűségek meghonosítását illető elveit illeti, erre nézve kitünő tanulmányt bírnak Halász Ignácznak «Kazinczy mint fordító» című cikksorozatában (Nyelvőr XII.). Kívánatos azonban az is, hogy Kazinczy-nak elmélete mellett gyakorlatát is ismerjük, hogy rendszeresen össze legyenek állítva és megbírálván mindazok a fordulatok, melyeket Kazinczy ültetett át más irodalmakból a miénkbe. Ennek a szükségnek kíván megfelelni a jelen dolgozat.*)

Ebben az összeállításban a dolog természeténél fogva főleg a németes fordulatokkal kell foglalkoznom. A lényegtelen, ötletszerű kifejezéseket mellőzve, csak azokat tárgyalom, a mik vagy mintául szolgáltak másoknak s Kazinczy befolyása által többé-kevésbé meghonosultak irodalmi nyelvünkben s ennek mai alakulásában tényezők lettek, vagy legalább Kazinczy-nál annyiszor ismétlődnek, hogy az ő nyelvezetere nézve jellemzők. Sok esetben pedig azt fogja tapasztalni az olvasó, hogy egy-egy jelentést vagy szerkezetet épen az idegenszerűség vádjá ellen megvédeni volt alkalmam, vagy legalább idéztem, hogy úgy mondjam, az enyhítő körülményeket, vagyis azokat a nyelvünkben már megvolt szólásokat, melyek megkönnyítették az idegen szólás meghonosítását. Sokszor meg épen azt kell kiemelnem, hogy Kazinczy nem csak idegenszerűség nélkül fordít, hanem sikeresen és szépen alkalmazza a magyar nyelvnek egy-egy jellemző sajátosságát.

Eljárásomra nézve még csak azt az egyet jegyzem meg, hogy a kifejezések szokatlanságának megvilágítására összehasonlítás kedvéért, a hol csak lehet, szembeállítjuk Kazinczy fordításainak egy-egy régibb s egy-egy újabb kiadását, továbbá Kazinczy fordítását ugyanazon munkáknak másoktól eszközölt akár régibb, akár újabb fordításával.

Így a kilencz kötet elsőjében foglaltak közül a Mar-

*) Radó Antal közölt ugyan egy érdekes gyűjteményt Kazinczy idegenszerűségeiből (Nyr. XII.); de először is sok hiányzik belőle, másodsor nincsenek összehasonlítva az eredeti helyekkel, harmadszor sok olyan van idegenszerűnek mondva, a mi nem az; végre nincsenek kifejtve a magyarázó s a mentő körülmények.

montelhez idézzük ennek 1808-ki első kiadását (Egyv. = Egyveleg Irások I.) és Báróczy fordítását (Kazinczy kiadásában); a Paramythekekhez ezeknek első kiadását 1793. A II. kötethez, nevezetesen Ábel Halálához Kónyi János fordítását (Pest, 1775), az Első Hajóshoz ugyancsak Kónyiét, azonfölül az utóbbihoz és Dafnishoz Nagy Sámuel nevtelenül kiadott fordítását (Pozsony, 1797.). A III. kötethez az Idylliumoknak első kiadását (Kassa, 1788.). Az V. kötethez a Sztella első kiadását (Pozsony, 1794.). A VI. s VII. kötethez Fábrián Gábor újabb Osszián-fordítását (Buda, 1833, három kötet). A VIII. kötethez Szigligeti J. Egmont-fordítását. A IX. kötethez Bács megyei Leveleink első dolgozatát (Kassa, 1789). — Legtöbbször idézem a kilencz kötetet, még pedig egyszerűen római számmal minden további jelölés nélkül. A többi rövidítések nagyrészt megfejtethők az imént elsorolt czimekből. A mik még hiányzanak közülök, itt következnek: *Levelez.* = Kaz. Levelezése (a M. T. Akadémia megbiz. közzéteszi Váczy J. 1890. I. kötet: 1763—1789). — *Lev.* = Kaz. Levelei (három kötet). — *Glott.* = Glottomachusok (Kazinczynek a nyelvújításról való levelezése az Akadémia kézirat-tárában.) — *ErdLev.* = Erdélyi Levelek (1816). — *Ut.* = Utazások (kiadva Bajza és Toldytól). — *Barnh.* = Barnhemi Minna, Lessing után. — *SS.* = Miss Sara Sampson, ugyanattól. — *Em.* = Emilia Galotti, ugyancsak Lessingtől. — *Pyrk.* = Pyrker után: A szent hajdan gyöngvei. — *Reg.* = Regék Mailáth után.

Előzetesen s csak mellesleg emlitem Kazinczynek azt az ismeretes szokását, hogy az olyan idegen szót is, melyeket nyelvünkben latin végzettel szoktak alkalmazni, s melyek e latin végzettel vagy már ennek magyaros elváltozásával nagyrészt meg is honosultak, — ő német vagy még inkább francia hangzással akarta mintegy divatosítani, modernizálni. Evvel egyrészt az volt a célja, hogy rövidítse a szólalásokat, másrészt, hogy elkerülje a sok *-um*, *-a*, *-us*, *-is* szöveg egyhangúságát. Példák:

Paradicsom: Egy boldog paradízt festvén távolról szemem elébe: indem sie mir ein paradies von weitem zeigten (VIII: 146). Ezek a *paradizi* órák: diese paradiesischen stunden (IV: 356, V: 229). *Templom*: Egy görög ízlésű tempelt állit (Lev. I: 319). *Theátrum*: A *theaterek* (IV: 356). *Sceptrum*: *Czeptert* adnak kezébe: ein scepter (IV: 389). *Galeria*: Te a *galerieben* vársz: in

der *galerie* (VIII: 222). «*Phantáziáimat*» a Bácsm. első kiadásában 21; a másodikban már: *phantasie*-imet (IX: 22). *Hypochondria*: Megsejté benne a *hypochondrie* jeleit (IX: 177; de u. o. 179: a *hypochondriásoknak* legjobb gyógyító helyek; magyarosabb alak a *hypochondrikus*-nál). *Pauza*: Rövid *pauze* után 237; de: egy sok-jelentésű *pauza* SS. 103. *Scéna*: Hamar múla el e *scén* is (I: 363. a Param. első kiadásában 57 még így: hamar múlt el ez a *Scéna* is). *Thea*: Egy findsa *théet*? (Barnh. 32). *Flandria*: Azon szerencsétlenségnek, melly *Flandernt* éri (VIII: 132). *Frizúra*, *karrikatura*: Magas *frizürrel* nagy *carricaturt* tészen (IV: 375. francia ejtésű *-ür*-rel helyettesítve a német *ur*-t).

Athénás h. *Athen* (I. Szemere Munk. III. 160).

Horatius h. *Horátz*, *Homéros* h. *Homér*.

Frázis: E *phrázok* IV: 40. *Generális*: *generál* IV.

Pantomimikus, *pantomimice*: Valami *characteristikait pantomimisch* fejeznek ki IV: 404.

Sok ezer nézőknek *interesséje*: das interesse so vieler tausend menschen (IV: 394. v. ö. *interés*).

Egy *düell*, egy *scharmützel* vagy egy *csata* IV: 383. (Az újabb német *-el* végű kölcsönvételek a magyarban rendszeren *li-re* végződtek, mint *kapsel*: *kapszli*, *mantel*: *mántli*, *röckel*: *rékli*, *griffel*: *grifli*; I. Nyr. VII: 245.)

Fölösleges volna valamennyi példát felsorolni, mert ez eljárásban Kazinczy nem igen talált követőket, csak az *-us*-végű szók rövidítésében (*Horácz*, *Homér*; így *filozóf*, *pedagóg*, *monolog*, *dialog* stb.)* A német és francia nyelvnek efféle hatását érzi ugyan újabban is irodalmi nyelvünk, de más szónemekben, s leginkább csak a melléknevek használatában. Sokan rövidítik az *-ális*-végű mellékneveket *-ál*-végűekké: *collegiál* érzelmek, *ideál* irány stb., de ez ma is idegenszerűnek hangzik. Csak az *-ivus* helyett alkalmazott *-iv* végzet honosult meg irodalmi és művelt nyelvünkben,

*) Egyebekben csak ideig-óráig követte egy-egy tanítványa. V. ö. pl. Szemerének következő helyét (Munkái III. 159): «Mely sok tudomány, s nem a Tudományos Gyűjtemény extractjainak manierjokban, s távol minden pedántságtól; mely romantisch scénák, s a tónban mint van ott a sentimentál és naiv összeolvasztva!» — És még (u. o.): «Eleganz és correctheit és gracie!»

s ez nyereségnek tekintendő annyiban, hogy nem kell az *-ivus*, *-iva*, *-ivum* megkülönböztetésével törődnünk, pl. *relativ szám* (*relativus numerus*), *relativ szerkezet* (*relativa constructio*), *relativ névmás* (*relativum pronomen*).

Szintén csak érintem azt az ismert tényt, hogy Kazinczy egyáltalán nagyon kedvelte az idegen szókat, de inkább régiebb munkáiban. Szemere is említi (Munkái III. 160), hogy Bácsmegyei Leveleit jellemzi az «idegen szókkal éles, holott a purismus akkor a legnagyobb divatban volt». — «Ilyen pl. az *onkel*, melyet az előtte is ismeretes *nagybátya* helyett csakis azért használt, mert szebb hangzatúnak tetszett előtte; vagy ilyen a *fájn*, mely helyett már a XVIII. század közepén [már a XVI. sz. végén, mint a Nyelvtört. Szót. mutatja] használták a *finom*-ot». (Radó A. a Nyelvőr XII. 366. lapján, hol egyúttal összegyűjtötte a Kazinczy használt idegen szókat.)

Az idegen szók és szóalakok használatán kívül az idegenszerűségeknek két fő osztályát különböztethetjük meg. Egyik a szóhasználati vagyis jelentéstani idegenszerűségeket foglalja magában, midőn ugyanis az egyik nyelvnek kitételeit nem csak értelem szerint, hanem szószerint hozzák át a másik nyelvbe, midőn szóról szóra fordítanak, a helyett, hogy gondolatrul gondolatra fordítanának. A másik a szófüzési és mondatfüzési idegenségek osztálya, mikor az idegen nyelvnek szerkezeteit fordítják le ízről ízre.*) E szerint hát a mi föladatunk is két részre oszlik: egyik a jelentéstani, a másik a mondattani idegenszerűségek tárgyalása.

*) Mind a kettő előfordul a természetes nyelvfejlődésben is, persze sokkal ritkábban; l. erről A Magyar Nyelv I. 129—132. (vagy Nyelvőr XVII. 486—489).

ELSŐ SZAKASZ.

JELENTÉSTANI IDEGENSZERŰSÉGEK.

Összeállításomnak ezt a részét két fejezetre osztom. «Alaki jelentés» czíme alatt a szóképzési kategóriák használatát fogom vizsgálni, hozzáértve az összetételt is. «Anyagi jelentés» neve alá foglalom össze az egyes szók jelentésében észlelhető idegenszerűségeket, a mennyiben a szó jelölte fogalomnak anyagát, tartalmát illetik, nem pedig az alakokban kifejezhető módosításokat. (A további részletezésben is «A jelentéstani alapvonalai» cz. akadémiai értekezésem fölosztását követem.) A jelentésváltozásnak e két neme határozottan különálló két jelenség a beszélő nyelvérzékében, s így azt hiszem nincs igaza Szilasi Móricznak (Nyr. XV: 243), hogy e fölosztásnak pusztán grammatikai alapja volna, nem pedig lélektani.

A) Alaki jelentés.

I. Az igenemek használata.

I. Mindenekelőtt a cselekvésnek mennyiségét illető alakok használatát vesszük szemügyre: melyek a cselekvésnek vagy ismétlődését és egyszeriségét, vagy folytonosságát és egyes mozzanatait különböztetik meg egymástól.

Itt először is a gyakorító igék használatáról kellene megemlékeznünk. Tudjuk azonban, hogy a németnek nincsenek határozott gyakorító igéi*) és nem különbözteti meg a mi gyako-

*) A *streichen*, *lächeln*-félék már nem egyszerűen gyakorítók, hanem elaprózást, kicsinyítést fejeznek ki.

ritó, mozzanatos és kezdő igéinket egymástól, úgy hogy pl. «*csörög, csörren, csördül a láncz*» a németben egyaránt: *die kette klirrt*. Körülírással pedig, főleg igekötőkkel és a *mehrmals, oft* stb. határozókkal csak olyankor él, mikor a megkülönböztetés szüksége szembeszökő, de különben egészen elhanyagolja. Itt tehát a német nyelv a magyar fordítót hibára nem csábítja. De érdemül tudhatjuk be azt, ha a fordító kiérzi, mikor kívánja meg a magyaros beszéd az említett árnyeklatok érvényesítését; — s Kazinezy rendszeresen kiérzi, hol teheti ily módon magyarosabbá stílusát. Csak néhány példát említünk:

Úgy tetszik, mátkája hollétét *nyomozgatja*: *sie sucht, glaube ich, hier ihren bräutigam* (Barnh. 25). S inkább *eladogatja*, zálogba *hánnya* holmijét! und *verkaufen* lieber, und *ersetzen* lieber (79. *hány* is olyan értékű, mint a *vet, tesz* igék gyakorisága). — A tölem *ellopdosott* örömeiket: *die gunstbezeigungen, die du mir entwandtest* (SS. 35). — Te új tüzzel térél vissza karjaim közé, hova csak mint könnyű kötelekekbe, nem mint nehéz béklyókba *fogadoztalak*: *in meine arme, in die ich dich nur als in leichte bande und nie als in schwere ketten schloss* (u. o.).

A gyakoriságnak nyelvünkben egy másik módja az, hogy az igekötőt kettőztetjük, pl. *fel-felváltva* = *felváltogatva*. Ezt Kazinezy szintén sokszor s ügyesen alkalmazza:

A leányok kara mostan így éneklé, *fel-felváltva* egymást, a Nymphák dicséretét: *da sangen die mädchen je ein chor nach dem andern* (II: 222). A részeg Faunok a Nymphákkal tánczoltanak, s *le-leguggoltak* körülöttek s néha *fel-felkapták*, s dobogó szívek tájékaik *meg-megsókolták*: *trunkene Faune tanzten mit Nymphen, und bückten sich im tanz, und haben die sträubenden Nymphen hoch empor, und küssten sie ans schlagende herz* (II: 329). *Nekem nekem* szökik: *er springt vor mir her* (Barnh. 23).

Ez első rovatunkba vonhatjuk a folyó, befejezett és beállító cselekvés jelölését. Az első kettőről alig van mondanivalónk, ámbar megjegyezhetjük pl. a mi *irva van perfectumunknak* magyaros használatát a köv. mondatban:

Én letekintek rájok a tetőről, s el vannak fűva mint a hamv: *schau ich von höhn auf das volk, wie asche zerstiëbt es meinem blicke* (VII: 13).

Annál inkább meg kell emlékeznünk a beállító cselek-

vésnek *irni fogok*-féle kifejezéséről, de csak azért, hogy Kazinezyt e tekintetben az idegenszerűség vádja ellen megvédjük. Voltak és vannak, kik e kifejezésmódot idegennek tartják, s azt mondják, a tősgyökeres magyar ember nem beszél így.*) A jelentő módú alakra nézve elég, ha itt Szarvasra hivatkozunk, ki «A Magyar Igeidők»-ben (277—282.) szépen és világosan előadja ez igealak történetét. Már az Ehrenfeld és Nádor codexekből s a legrégebb nyomtatott irodalomból idéz példákat, említi hogy a XVII. századbeli nyelvészek már a nyelvtanba is fölvették, s hogy «ez idő óta napjainkig nemcsak az irodalom, hanem maga a nép is, ha a cselekvést mint jövőt akarta s akarja hangsúlyozni s kiemelni, határozottan az *irni fog* alakot alkalmazta s alkalmazza». Igaz, hogy némely vidéken még ma sem dívik ez alak, s pl. a baltónmelléki embernek — ha északra csak Esztergomig is elmegy — nagyon megüti fülét a *fogok* használata: de ebből nem szabad mindjárt a magyartalanság vádját kovácsolni ellene. A *fogok*, ilyenkor olyan értelemben van használva, mint az «*iráshoz fogok, neki fogok a munkának*» stb. kifejezésekben; tehát a. m. a *kezdek* ige, mely maga is szolgált a XVI. században ugyanazon árnyeklat kifejezésére.***) S tudjuk, hogy régebb íróinknál ez alaknak mult ideje is volt («az oroszán *ivölteni foga*» Pesti Gábornál stb.), s a nép beszédéből mai nap is idéznek ilyeneket: «*enni fogunk, kassálni fogtak* (kezdték)».***) Hogy nem egyszerű lefordítása az idegen kifejezésnek, az amügy is világos, mihelyt szembeállítjuk velük: a tót *budem volat*, a német *ich werde rufen* szó szerint a. m.

*) Így Imre S. Szépir. Figy. II: 66 a Kazinezy előtti nyelvről szólótában azt mondja, hogy «megszületett a *fogok* körülírású jövő, melynek idegenességét a nép nyelve nyilván mutatja». — Az Idegen és Hibás Szólások Bírálataiban már csak azt mondja róla, hogy «régibb nyelvészeink azt tartották, hogy német, Miklosich legújabbán azt állítja, hogy szláv beszéd hatására alakult; mindenik lehetséges», s aztán meg a *fog* igének «kezde» jelentésére hivatkozva megjegyzi: «Ez mégis bizonyít annyit, hogy a mások példájára megérzet szükségét saját módunk szerint pótoltuk».

**) V. ö. Horvát A.: Gyümölcsfátat ragya *megemészti*, olajjának ő zsírjával nem *kezdesz meghízni*, leányiddal nem *fogsz nyájaskodni*, mert mind *kezdenek rabbá lenni*. — Telegdi Ev. I: 111: nem is *fog taláztatni*, még nem azt *kezdi mondani* . . .

***) Imre S. Idegen Szól. 136. CzF. szót. «fog (2).»

„leszek hini”, nem pedig *fogok hini*. Ellenben a mienkkel egészen egyező észjárást mutat a rokon zürjén nyelv megfelelő kifejezése, mely szintén a „kezdeni” (*pondini*) segédigével alakul; pl. szórul szóra megfelel egymásnak a köv. két mondat (Maté ev. 12:21): *i si nimvilò pondasni nadetsini jözjas = és az ő nevében fognak reményleni a népek*.

Az *irni fogok* idegenszerűségének vádja, ha igaz volna is, nem illetné Kazinczyt, mert hiszen régen előtte s utána is mindig közdivatú volt az irodalomban. Ellenben Kazinczy sajtásága, hogy az itt tárgyalt alakot igen gyakran használja a föltétes módban is. Példák:

Esetem annál inkább *fogna kinezni*, mivel magam valék oka: mon malheur serait d'autant plus sensible, que j'en serais moi même la cause (I: 8. Báróczynál ugyanez a hely: anynyival érzékenyebb lenne szerencsétlenségem, a' mennyiben magam volnék oka). Az volna szép, ha akkor *fognám* magamat szereteted felől elhíttetni akarni, mikor a menyegzői kötés tiszteddé tette volna azt, mikor azon kénytelenségbe fogtalak volna hozni hogy szerelmet szinlelj: il sera bien temps de m'assurer de votre amour, quand l'hymen vous en aura fait un devoir, et que je vous aurai reduite à la nécessité de feindre (Báróczynál jelentő mód). — Felelek érte, ha tudná . . . , *pirítani fogna*, hogy óráimat okosabban nem használom: s'il savait . . . , je ne doute pas qu'il ne me fit une querelle d'employer si mal mes leçons (I: 24. Bár. ha tudná . . . , nem kétlem, hogy *öszve ne veszne velem*). — Ha te minket szeretuél, az *fogna lenni* fő gondod: *liebtest du uns, dann würd' es deine zärtliche sorge sein* (II: 17). *Oda lenne* . . . s az ő halála *nevelni fogná* nyomoruságomat: im kalten entsetzen würd' er dahinsinken, dann würde der anblick meinen jammer mehren (II: 112). Igy öltözve? az nem *fogna illeni*: *es schickt sich nicht in diesen kleidern* (III: 18). Ha én volnék az Úrnak, azt magam sem igen *fognám tenni akarni*: *vielleicht tät' ich sie an Ihrer Stelle eben so wenig* (III: 126). A Clavigo gyilkosa nem *fogná meglátni* a Pyrenéeket; *der mörder des Clavigo würde die Pyrenäen nicht zurückmessen* (III: 131). Hogy ha ezen elégtét a megsértettet *megnyugtani nem fogná*, kész leszek . . . : *dass, wenn diese satisfaction der beleidigten nicht hinreichend sein sollte, ich bereit bin* . . . (III: 135). *Osszián szaladni nem fogna*, élébe

fogna állani lelke s ezt kiáltaná neki: *dennoch würde nicht Ossian fliehn, ihm trüt' entgegen sein geist* (VII: 65). Ha ezt *ki fognám-e állhatni?* ob ich's wol *ertragen könnte?* (IX: 7. a Bácsm. első kiadásában: *valljon kiállhatnám-e?*) *Maga fogott volna hozzám jönni*: *sonst wäre sie mitgekommnen* (IX: 141. Bácsm. 177: *különbén ő is eljött volna*) stb. stb.

Lehetséges, hogy Kazinczy, e gyakori használattal valóban a német irályt utánozta, melyben ez a körülírás nagyon közönséges, s ha utánozta, szándékosan utánozta, mert olyankor is él vele, midőn a német az egyszerű (*ich täte*) alakot használja, s mikor jelentő módot kell fordítania (l. az idézett példák közt), továbbá mikor francziából fordít, sőt eredeti írásaiban is (pl. Bácsm. Toldalékjában IX. 172: ha a leány és szülei hibásoknak nem volnának hagyva, Bácsmegeit nem *fogná szánhatni* az olvasó; vagy Lev. III. 160. *azzal fogtalak volna vádolni*). Különbén ezt az *irni fogna* alakot ép oly kevéssé tarthatjuk némely nyelvészünkkel egyenesen idegenszerűségnek, mint az *irni fog* alakot. Azon kívül, hogy emennek természetesen megfelelő föltétes módja, hivatkozhatom a Nyr. X: 322. közölt összeállításomra, mely szerint ez a föltétes alak Heltaitól kezdve mind a régiebb, mind az újabb irodalomban elégszer előfordúl.*

Azonban tudunkra Kazinczynál találkozunk először a *fogtalak volna hozni, fogott volna jönni* stb. szólásokkal (a példákat l. fönn) s ezeknek következő egyértékűjével: *Mely boldog fogék lehetni, ha enyém lehetett volna ő: welch eine seligkeit müsste das gewesen sein* (IX. 146. Micsoda boldogság lenne az, Bácsm. 186).

II. A módhasználatra nézve azt mondhatjuk, vajha nagyobb mértékben engedte volna magát Kazinczy a német nyelvtől befolyásolni, akkor jobban szabadulhatott volna az e tekintet-

*) Minthogy ott néhány hiba esúszott be, v. ö. a NyttörtSzót. 2. Fog czikkének 13. pontját. — S íme még néhány példa: Az apáca mindeneket megígére, hogy úgy elrejtene Elvirt, hogy senki semmit nem fogna róla tudni (Mikes: MulN. 194.). Oh bár efféle zarnoka volna a jelennek! Lánczai hamar fognának oldani: Oh! that the present hour would lend another despot of the kind! Such chains as his were sure to bind (Ar: Az új-görög dalnok). Bizton hiszem, hogy szerencsét fognék csinálni e pályán is (Jók: Táblab. I. 191). Jaj de nehéz olyan szívre találni, hűségesen holtig fogna szeretni (NépkGy. II. 147).

ben nálunk régóta meggyökerezett latinosságtól. Ismeretes dolog ugyanis, hogy a német módhasználat sokkal kevésbé tér el a miénktől, mint a latin, melynek nyögét nyögte régibb irodalmi nyelvünk. Elég lesz egy két példa az imént kifejezett óhajítás igazolására:*)

Midőn egy reggel *kinéznek* hajlékomból s szememet az oltár felé *intézném*, ime az Úr lángjai ragyogva lobogtak: als ich einmal bei frühem morgen aus meiner hütte *hervorsah* (II. 69. Kónyinak Kazinczyénál régibb fordításában 63: midőn *föltekinték*). — Midőn ezt *mondaná*: da sie so sprach (II: 175. Kónyi 167. a midőn így szólla).

A különben ügyetlenül s gépiesen fordító Kónyi éppen azért kerülte el a latinos kifejezést, mert szó szerint fordította a német jelentő módot!

A németben a potentialis, a lehetőség módja (finn *tietenät-hän*: m. tudható) többnyire így hangzik: *du wirst es wissen*. Azonban a német nyelvtől függetlenül keletkezett a mi nyelvünkben is egészen hasonló észjárással megint egy *fog* segédigével képzett kifejezés: *tudni fogod*, s aztán a múltban *tudni fogtad*, de az utóbbi úgy látszik csak Erdélyben dívik.***) Tehát megint nem tekintjük idegenszerűségnek, ha Kazinczy így fordít:

A kézirat *el fogott hányódni*: *sie werden seine handschrift verlegt haben* (Barnh. 18.) — Annyival is kevésbé, mert akkor is így fejezi ki a gyanítást, mikor az eredetiben másnemű körülírást talál: *Nem kétlem, hallani fogta a polizei rendeléseit: ohne zweifel kennen Ihro Gnaden schon die verordnungen unserer polizei* (Barnh. 27). Őrnagy úr gyűrűmet *fogta visszahozni*: *ich errate, warum Sie sich nochmals her bemüht haben: mir auch meinen ring wieder zurück zu geben* (Barnh. 122).

*) Több példa Radónál Nyr. XII. 460.

**) Hol ugyanolyan értelemben ilyenek is használatosak: *mondda lesz* stb., I. M. Nyelvészet VI. 227. — Különbösen az *írni fogott* alakot már Pereszlényi grammatikája is említi s utána Révai; és CzF. szót. II: 866. még régibb példákat is idéz, így Eszterházy Miklós nádor leveleiből (1634—1638): «Az nemes kamara tett volt is valami limitatiót, de kevés effectusa *fogott* még eddig *lenni*». — A futurum exactum értékű *mesterkél* *írni fogtam* alakkal kellelénél enyhébben bánt el Szarvas: Igeidők 284.

III. A mivellettető igének a németben rendszeresen *lassen*-féle körülírás felel meg, s viszont emezt rendszeresen mivellettővel kell fordítanunk; példa Kazinczynál: Minekutána mindent *tudat* velem: da sie mich doch alles wollen *wissen lassen* SS. 93. — Ismeretes dolog, a mi időnk napi sajtójában nem ritka — társalgásban is hallható már — a *hagy* igével való németes körülírás: *meg hagyta csinálni* e h. *megcsináltatta* stb. Ezt a germanizmust úgy látszik Kazinczy először alkalmazta sűrűbben, kivált az Ossziánban, de egyebütt is, még pedig szándékosan, úgy hogy leveleibe is behatolt, s még olyankor is él vele, mikor az eredetiben más kifejezés van előtte: *Haggyd hallani* a hadi kürtöt: *lass ertönen das schlachthorn* (VI: 104. Fábrián Osszián-fordításában 143: *Riadoztasd* a csatakürtöt). — *Magasztalni hagyta* a hőst: und *liess preisen* des führers ruhm (VI: 150. Fábrián: és *hirdette* a vezér nevét). — A Nincsi képét kicsinyben *hagytam festeni*: ich habe mir Sophiens portrait ganz klein *kopiren lassen* (IX. köt.: megjegyzendő, hogy a Bácsm. első kiadásában így van: képét kicsinyre *csináltattam*). — Ha tudtam volna, más betűkkel *hagytam volna nyomtatni*, mert ez nagyon elkopott (Lev. I. 174). — Gyakorta te *hagytad zengen*: oft *erhobst* du deine stimm' (VI: 110. Fábrián 149: Gyakran *hallatád* szavad). *Haggyd kelni* a dalt: *erhebe das lied* (VI: 194. Fábrián III: 286: *Kezdd el* a dalt). — *Hagytá zengen* a jainak énekét: *erhebet* Olla den trauergesang (VII: 192. Fábrián: Gyászdalt *zengedeztet* Olla). — Egy visszás történet ma egészen *kiforgatott sarkamból*: ein böser zufall hat mir diesen morgen viel *verdruss gemacht* (IX: 102. Bácsm. 128: Egy visszás történet ma sokat *hagya szenvednem*). Fehérvárott *hagya megkoronázni* fiát: im Weissenburger Dom *liess* den Sohn *er salben* (Reg. 9).

Újabb időben a kötféle szerkezetet össze is keverik, s így keletkeznek az ilyen kifejezések: *meg hagyta csináltatni*, *le hagyta bontatni*. Édes fájdalommal *haggya vonatni* magát (Abonyi: A mi nótáink I: 130). Már Versegly is említi és elítéli ezt a szerkezetet (Analyt. II: 287), s Kazinczynál is megtaláljuk:

Azt éltem karjai közt, a mit nélkülem a felvilággal *haggyott volna életni*: dass ich dasjenige gencssen, was Sie ohne mich vielleicht die ganze Welt hätten *geniessen lassen* (SS. 49). *Es mégis el hagyám magamat kapatnom*: und doch liess ich mich fortreis-sen (Em. 84).

IV. A visszaható igének a németben s francziában nincs külön alakja, mint a mi nyelvünkben, úgy hogy pl. a magyar *húzódik* németül így hangzik: *er zieht sich*, s e német körülírás miatt a *húzza magát*-feléket fordítóink olyankor is használják, mikor a magyaros beszéd visszaható képzésű ígéhez van szokva. Elégyszer találkozunk ezzel már Kazinczynál is: *)

Kapott az első örvön, hogy alkalmatlan búslakodásomtól megszabadíthassa magát: *pour s'affranchir de ma douleur impertune* (I: 155. Báróczy már jobban írta volt: Akármicsoda módot kész volt elkövetni, csak annak a színe alatt megszabadulhasson alkalmatlan fájdalomtól, Munkái VIII b. 5). — *De nézze körül magát: sehe er sich doch um* (Barnb. 11). — A királyfiak körül tekingeték magokat mindenfelé: *sie sahen sich um* (Reg. 61., 136). Nézzd körül magad ebben a szép círculusban (Lev. II. 142*). *Körülpillant*, ha nem hallja-e valaki (helyesen; in dem er sich schüchtern umsieht, ob ihn jemand behoreht Barnb. 28). — Kathmor a mezőről a hegyre vonta magát: *Cathmor zog sich vom felde zum berg* (VII: 276. Fábiánnál: A síkról a hegyre vonult). — Alba int fijának s az *visszavonja magát*: *Alba winkt seinem sohne, der sich zurückzieht* (VIII: 246. Szigligeti Egmont-fordításában: a fenékszinre vonul vissza). V. ö. pár sorral előbb Kazinczynál: *Félre vonul*: tritt an die seite. — Amott Morlának bús képe mutatja magát: *dort zeigt sich Morla düstern blicks* (VII: 186. Fábián: ott terem a haragos szemű Morla). Az éj kiönté magát a tengerre: *es goss sich die nacht auf das meer* (VII: 318. Fábián: a tengert elborította az éj). — Örök elszakadás nyilatkozatná ki magát: *würde sich erklären* (VIII: 180. nyilatkoznék, jelentkeznék). A pótláló megcsalta vala magát: *sie hatte sich betrogen* (VIII: 180). Mellyikünk csalta meg magát: *welcher von uns sich geirrt hat* (Em. 88). A köv. mondat már eredeti írásában fordul elő: *Nagyon

*) Kazinczynak kortársa, Kisfaludy Sándor, is írja a Himfyben: *Alig nézi magát körül az ember a világban, ittlétének alig örül, sírja immár fátyva van. Sőt Bessenyei is: Körülnézed magadat, az idő virággyadat összevetapodta (jédzve Beöthy-nél, Széppróz. II. 321). S ez a kifejezés, úgy látszik, Dunán túl meg is honosodott. — A reflexiv alakra nézve v. ö. nézel-ül-ik. — A szó b. a forgó germanizmusról l. még Imre S.: Hibás Szól. 131. l. (Ha a. m. megnézi magát köröskörül, akkor természetesen kifogástalan.)*

meg kellene esalnom magamat, ha közelébb nem volna a hatvanhoz, mint az ötvenhez* IX. 165. e b. meg kellene esalatkoznom vagy esalódnom, v. ö. *ich müsste mich täuschen*. — NB. megcsalja magát és esalatkozik egyazon mondatban mint a fr. *se tromper* fordítása Roch. 78: *) A' ki azt hitette el magával, hogy el lehet mások nélkül, nagyon megcsalja magát: de még inkább esalatkozik, a'ki azt hiszi, hogy mások nem lehetnek el nélküle: *Celui qui croit pouvoir trouver en soi-même de quoi se passer de tout le monde, se trompe fort, mais celui qui croit qu'on ne peut se passer de lui, se trompe encore davantage*. (V. ö. A ki gonoszul cselekedik és jót reményl, teljességgel magát meg-tsallya. Salamon és Markalf 1744. 10.)

A köv. példában a német kifejezés nem is reflexiv: Gondolatról gondolatra *hengeríté magát* a tusa az ő nagy lelke felett: *ihm rollt von gedank' auf gedanke die grösse der schlacht vor den geist* (VII: 325. inkább: hengerült, hengergett, gördült). De viszont a következőben Kónyi fordított szolgálilag s Kazinczy magyarosan: *Elmenjek-e, és magamat e halavány kétséges orezával állassam-e elődbe? soll ich gehn, vor dein aug' mich stellen?* (Kónyi, Ábel halála 104). *Elődbe menjek-e az elvadult képpel?* Kaz. II: 112. És v. ö. még: *Hajfűrtődnek egy része szép karodra fonakodott: um deinen arm sich wickelten* (II: 225).

V. A szenvedő ígét sokszor sikeresen elkerüli, s magyarosabb cselekvő szerkezettel helyettesíti, még olyankor is, mikor a cselekvő személyt nem lehet vagy nem szükség határozottan megnevezni. Föltűnő példa erre a következő: Más nap valami a háziöltözetben kísértő vagyon, *munkába vették*: tout ce que le deshabillé peut avoir d'agaçant, fut mis en usage (I: 5. t. i. az ott szóban forgó kaczer hölgy vett munkába mindent). Báróczy e helyen a szenvedő ígét magyarra is szenvedővel fordítja: *elkövetett*. Más esetekben azonban elégyszer fordítja Kazinczy is szó szerint a szenvedő szerkezetet, mint a köv. mondatban: *Hogy a vád-*

*) Es *schliesst sich* nur an die römische lebensweise ganz an: természetesen csatolja magát a római élet módjához (IV: 355). De a mai csatolozik Kaz. idejében még divatban sem igen lehetett; Krosznerics szótárában csak csatolódik van, és a Kazinczy használta csatolja magát már Faludinál és SzD.-nál is meg van, l. NyelvtSzót.

czikkelyek cassáltassanak: dass alles niedergeschlagen werde (Barnh. 130).

Az *irva* lett-féle szenvedőnek újabb hírlapi nyelvünkben s Dunán túl a társalgás nyelvében is tapasztalható elterjedését joggal tulajdonítják a hasonló szerkezetű német passivum hatásának. S már Kazinczynál is találunk néhány helyen effélet: *Ha az enyéim lesznek fizetve, fizetve lesznek az övéi is: werden meine bezahlt, so müssen auch die seinigen bezahlt werden* (Barnh. 19). — «Tessek meginni!» Térdel, szűrással fenyegetik, ha szót ad. *Az ital meg lön iva* (Siposhoz 46).

2. A névszók nemei.

I. Az összetett névszók használatára nézve mindenképp előtt Kazinczynak egy érdemét kell kiemelnünk. A *szellem-dús, remény-teljes, vész-terhes*-féle idegenszerű mellékneveket, melyek már az ő idejében föltűnedezték, melyeket Teleki József az ő jutalomfeleletében helyeselt, s melyek azután oly nagy mennyiségben befészkeltek magukat irodalmi nyelvünkbe: ezeket Kazinczynál hiába keressük. Ő vagy föloldja az összetételt elemeire, vagy egyszerű képzős melléknevet alkalmaz (v. ö. *szellem-dús* h. *szellemes*):

Mint egy *rivaccsal-terhes* felleg: *der hagelschwangern wolke gleich* (VI: 147. Fábriánál is 203: mint egy *jégesóval terhes* felleg). — A *habbal-gazdag* Lochlin (VI: 133). — Az ácsorgók tekintetei röpkedve szállongtanak végig a *renddel-gazdag* zavarón: *der blick der schauenden schweifte über dem ordnungsvollen gewirr* (Reg. 70). — Járja szép párjával menüetje *keccsel teljes* lépteit (Lev. I: 298). Originalis ember *s erővel teljes* Poéta (Lev. II: 91). — Az a *reménnyel-teljes* érzés: *das hoffnungsvolle gefühl* (V: 110). — Már hatodik *nyomorú* napja tölt: *der sechste qual-volle tag* (III: 164).

(Fejedelme a *tengerkörülete*l Gormának: *Fürst des meerum-flossen*en Gorma VII: 41. Fábriánál e szokottabb kapcsolat: *tenger-övedzte* Gorma királya; de VI: 76. Kazinczynál is: *tenger-körül-ölelte* Tromthon. Különben akadunk a magyarban is ilyen *anya-szült*-féle igeneves összetételekre; l. Nyr. IV. V. ö. még Kazinczynál: *Az ekeszántott föld gazdag kalászsokat nevel: »reiche kornfelder*

wogen» Reg. 244; itt tehát nem is volt a fordító előtt ilyen német összetétel.)

Egyéb összetételeknél is sokszor látjuk, mikép oldja föl őket a fordító, ha emigy magyarosabban esik a mondás. Példák:

De ha szeliden jelensz meg, úgy *koránynak leblei* repdesnek körül: *aber wallst du in milde hervor, dann umsäuseln dich morgenlüftchen* (VI. 195. Fábrián III. 287. szolgálilag fordítja: *Úgy hajnalszellők suttognak körül*). Hagyd hallani a *hadí kürtöt*: *lass ertönen das schlachthorn* (VI. 104. Fábrián: *riadoztasd a csatakürtöt*). — *A jéges folyam: ein eis-strom* (VI. 39. Fábrián 52: *a jég-folyam*). — *Egy leánykereskedőnek adta által: an einen mädchenhändler verkauft* (Diog. 70. V. ö. lóval-kereskedő: *rosshändler* PPB. «V. és K. könyvvel kereskedő uraknál» Kónyi Marmontele czimlapján 1775. Ma már így beszélünk: *rabszolgakereskedő, könyvkereskedő*).

Vörösbe gyü helyett *vörösbe gyü, hőszinü* h. *hőszin*, stb. nyelvünkben elég gyakoriak (l. Nyr. IV: 489). Kazinczy azonban, a német eredetinek hatása alatt még gyakrabban él velük, nevezetesen az Ossziánban: *Ő a hókéz: sie, die schnee-hand* (VII: 18 stb. Fábrián is így). — *Öccse Kairbárnak, a rőtüstöknek*: *bruder Carbars, des rothaars* (VII: 192. Fábrián: *öccse a rőt hajú Kárbrénak*).

II. A többes számú név használata jóformán az a sajátossága Kazinczynak, melyben legtöbbször megütközünk.

A számneves főnév többese a nép nyelvében is előfordul néha (példákat összeállítottam Nyr. IX: 519), de olyan sűrű használata, minővel régiebb íróinknál s utánuk Kazinczynál — főleg Ossziánjában — találkozunk, mindenesetre idegenül érinti nyelvérzékünket. Példák:

Gyujtsatok tehát *ezer lángokra*: *lasst der fackeln tausend sich heben* (VII: 3). *Ezer bárdok énekei*: *von tausend der barden* (45). *Három napokiglan bolyongott: irrt' er drei der tag' umher* (101). *Az én száz folyamjaimon*: *über meine hundert ströme* (113). — A németben egyes szám: *Immár sok homályos évek*: *seit so manchem dunkeln jahr* (117). — Eredeti levélben: *Sok kifejezéseid annyira elragadnak* (Lev. I: 342).

Az utóbbi két példából már kiténik, hogy Kazinczy nem éppen a német nyelv hatása alatt, hanem inkább elméleti okból, minthogy a legtöbb ilyenkor észszerűbbnek tartotta — tért el az

általános nyelvszokástól. Ugyanazért teszi például többesbe a *sok* szót:

Sokak voltak az ő szavai Oszkárhoz: viel waren der wort' ihm mit Oscar (VII: 106).

Továbbá a *haj* szót és a páros testrészek neveit, melyek közül a magyar nyelvérzék az elsőt mindig, az utóbbiakat többnyire egyesbe kívánja (ha csak két szemről van szó):

Ha látnád zöld hajaimat: *meine grünen locken* (II: 323). A németben egyes szám: *Setét hajai a szélben bolyonganak: im winde strömt ihr düsteres haar* (VI: 185. Fábrián III: 274: *Leng a szélben sötét haja*). *Öreg volt az ember, s hajai fejérek voltak: alt und von silbergrauem haar* (III: 184). — De egyes számmal fordítva: *sötét haja* elszórvva nyúl el a fövény: *den boden deckt ihr haar* (VII: 19). — *Episztolámat nedves szemekkel hallgatta* (Lev. I: 364). *Figyelmetlen szemekkel futkosa végig a leányseregen: durchlief mit flüchtigen blicken die haufen der mädchen* (II: 220, de az utóbbi példában a. m. *pillantásokkal*, s így tűrhetőbb a többes). — A *Szentpétery karján* jött felém: *sie kam am arm unseres Bernheims* (Bácsm. 44: *Szentpéterijének karjain jöve felém*) IX. 44. A *hegy lábainál*: *am fusse des berges* (Reg. 31). — Ide sorozhatjuk ezt is: *Vagyonjait*: *ihre güter* (VIII: 236). *Vagyonjai*: *ihre besitztümer* (237).

De leggyakrabban alkalmazza a többségtől eltérőleg azon esetekben, mikor több birtokosnak egy-egy birtokáról van szó,* pl. Kutatva dugják szőrös fejüket a virágkelyhekbe: *und verbergen nachsuchend die kleinen haarichten häupter* (III. 209). Hogy ezt is szándékosan teszi, azt bizonyítja először is az, hogy munkáinak másodszeri kiadásában sokszor többesre változtatja az elsöben használt egyest.** Így az imént idézett mondatban az *Idylleknek* első kiadásában ezt olvassuk (259. l.): *szőrös fejeket* (azaz *fejüket*). Más példák (l. még Nyr. XII: 512):

* L. erről Nyr. I: 143.

** Egyáltalán sokat foglalkoztak akkoriban a többes szám helyes használatával. V. ö. Révai és Verseghy vitáját a *magyarok királya és magyarok királyok-ról* (l. Nyr. IX: 442), továbbá Szemere értekezését Munkái II. 275. és Kazinczyhoz intézett leveleiben sok helyt.

Lelkünk titkos örömmel érzi azt, *Idyll. 271: Lelkeink* azt édesb gyönyörködéssel érzik: *die unsere seele voll sanften entzückens empfindet* (III: 219). *Ti szívünkkel* együtt veszitek által az erőt is. (Bácsm. 1.): *Szíveinkkel* együtt vészitek el: *ihr nehmt mit unserm herzen uns auch die kraft zu leben* (IX: 3). Engedd, hogy *szívek'* lantja hangzását utánok zenghessem (Paramyth. 36): *Szíveiknek* zengéseiket: *die laute ihres herzens* (I: 342).

De bizonyítja a szándékosságot az is, hogy a németnek egyes számát is többessel fordítja:

Orraikonn a tömjénfüstöt szörbölik: *den weihrauch durch die nase zu ziehn* (Diog. 6). *Pallasznak* sisakját a bagollyal *fejéinkre* rakjuk: *ihren helm mit der eule pflanzen wir auf unser haupt* (I: 374). *Jó szüleinknek homlokjaikról*: *von der stirne* des liebenden vaters und der zärtlichen mutter (II: 164. *Könyvinál* 153 még föltűnőbb: *A mi kedves atyánknak s anyánknak homlokjain*). *Szemeik* szikrákat szórnak: *ihr auge flammt* (VI: 135. Fábrián 185: *Lángol szemök*). *Veresen* emelinték *fejüket* a csillagok: *rötlich heben die stern' ihr haupt* (VI: 185. Fábrián III: 273: *Rőt fövel* buknak ki a csillagok). *Sötét* esikban omlanak ök az ormokról, *jobbjaikban lantjaikkal*: *dunkel strömen hinab sie die höhn, die zierliche harf' in der hand* (VII: 319. Fábrián: *Sötéten* omlanak ök az ormokról *ékes hárfákkal kezökben*). *Lelkeik* csendesek voltak: *ruhig ihr herz* (VII: 15).

Eredeti levélben is: *Oly dolgokról* szólhatunk, a melyek közelebb érdeklük *szíveinket* (Kaz.—Berzs. 191).

III. A németben a gyűjtő neveknek egyik legközönségesebb osztálya az, a mely a társaságot, együttlétet jelentő *ge* előszóval készül: *stern: gestirn, wolke: gewölk*. (V. ö. *ge-spiele, gefährte* stb.) De ezek ma olyan benyomást tesznek, mintha csillaggal ellátást, felleggel bevonást jelentenének, v. ö. *der gestirnte, der umwölkte himmel*, tehát csillagozás, fellegezés. Ilyen észjárás szülöttei a magyar *csillagzat, felleget*-féle gyűjtő nevek. Talán a német minták okozták, hogy Kazinczy annyira szereti ezeket a *-zat -zet* végű gyűjtőket alkalmazni, s viszont az ő munkáinak a hatását láthatjuk abban, hogy azóta irodalmi nyelvünkben olyan sűrűn találkozunk ezekkel az *ablakzat, táblázat, közet*-féle gyűjtő nevekkel. Kazinczynál előfordulnak:

deszkázat: gerüst IV: 360. *hajzat*: gelock VI: 11. *felleget*:

gewölk ErdLev. 172. *fellegi tornyozat*: wolken-gewog VI. 10. *leplezet*: draperie I: 77. verhüllung II: 78. (V. ö. alább: *posztózat*.) *ágazat*: geweih VII: 199. fach V: 158. *fejezet*: a mi a fejhez tartozik ErdLev. 232. Az oszlopok *fölözete* Ut. II: 14. *talpazat* 49. *lábazat*: a mi a lábhoz tartozik ErdLev. 332. *habzat*: woge VI: 185. *oszlopszat* Ut. II: 73. *zsindelyezet* (Ut., Nyr. III. 167). *rostélyozat* (Levelez. 302). *párkányzat* ErdLev. 232. *pólcsozat* 203. *posztózat*: mantel V: 189.*) *prémzet*: saum VI: 181. *vesszőzet*: a hajón Ut. II. 49. *zsindelyzet* Ut. II. *szózat* V: 38. VIII: 135. *nótázat*: hangjegy, das (noten) blatt V: 70. *hangzat*: melodie VI: 244. Ehhez képezte aztán igetöbblől ezeket: *zengzet*: ton V. VI. 49. *lengzet*: lüftchen V. 110.**)

De ámbár e gyűjtő neveknek elszaporodását a német hatásnak róhatjuk föl, panaszkodni itt nincs okunk, mert a képzés egészen helyes, és keletkezése kétségtelenül a német hatás előtti korba esik. Így az idézettek közül már régen divott szók voltak: *deszkázat* (Káldinál), *ágazat*, *fejezet*, *fölözet* (Molnár A.), *szózat* (M. A.), *hangzat* (Sándor I.). A *fellegzet*-hez és *oszlopszat*-hoz v. ö. M. A.-nál *felhőzet*, *oszlopszás*. Azonfölül régi ilyen szók: *magzat*, *nemzet*, *boltozat*, *mennyezet*, *szerzet*, *orrozat* (hajóé stb.), *hőjazat*: ház-héja, tető; M. A.-nál ezek is meg vannak már: *csillagzat*, *csipkészet*, *pártázat*, *ruházat*; Baróti Szabónál ezek is: *aljázat*, *ágyazat*, *övezet*; Sándor Istvánnál: *bőrözet*.

IV. Melléknév elvont főnév helyett Kazinczynál először fordul elő gyakrabban: Mikor kelsz-elő ismét a te szépedben, te legelsője Erin leányainak: wann hebst du dich wieder in schönheit (vagy: in deiner schönheit! VI: 280. 20). Érezem igen elevenen a te szépedet (VIII. 284). A dolognak megiehet a maga kedvetlenje: die sache mag ihr unangenehmes haben (Em. 43).

*) A Glottomachusok 89. lapján másolt levelében Horváth Endre ellen védve e szót, azt írja Kazinczy: „*Fosztózat* — festői kitétel magunkra úgy vetett posztó (*köpenyeg* — mely szó! mutatja barbarus török eredetét), hogy az vállunkról lefolyva, szép, festői hajtékot vessen.» V. ö. fönt *leplezet*.

**) Külömben is szeret a z végű igékből -at -et képzővel főneveket alkotni, s elég gyakran fordulnak nála elő az ilyenek: *csatázat*: vita Ut. II: 18., *villámszat*: blitz VI. 243., nemes *képezetű*: von feiner bildung Ut. II: 35.

A felhőkre lövellé az esthajnalnak szép pirosát: das abend-roth (II: 104. De ez Kónyinál is így 97. l: Estvéli pirossát a tüzes felhőkre terjeszté). Elenyésze orozájáról a piros (VI. 20). Emlékezzél, mely kevély hideggel tekintél alá (Nyr. XII: 512). Itt állék, körül-fogva a legsűrűbb setétlél (u. o.; a nép nyelvében ma is csak ebben a kifejezésben használatos főnévileg: *a sötétben*, *sötétlél* jöttünk haza). Te ki távol idegenből jövé: der du kommst aus der fremde (VI: 285). Eggy kanapéig, melly a' szála' melyében állott: in die unterste ecke des saals (IX: 58. A palota' aljába Bácsm. 58).

V. Egyéb névszónemek közül még az úgynevezett személyragos névszóról akarunk megemlékezni. A kilencz kötetben néha idegenszerűsége bukkanunk, a mennyiben a német mintájára Kazinczy elhagyogítja a birtokos személy jelét a főnév mellől:

Neked él a *vitéz Kolgár*: dir lebet Kolgar, der tapfere (VII: 41. Fábian: Él neked *vitéz Kolgárod*). *Isten!* (e h. *istenem!* gyakran, l. Nyr. XII: 365). *Anyá, kedves anyá!* (u. o.)

A német *mein* ellenére is elhagyta a személy jelét s ez által mégis németessé tette a mondatot V: 144: Jobbra balra löködik bennem a szív, ha elgondolom...: mein herz (így is lehetne *das herz*) wirft sich mir im leib herum. Ellenben a hol Kónyi így fordít szolgál: Én szintén oly kegyesen szeretem az *atyát*, valamint ő: ich liebe den vater, zärtlich wie er lieb ich ihn (Ábel 89), Kazinczy helyesen *atyánkat* ír. Későbbi fordításaiban pedig ebben — mint egyéb dolgokban is — egészen abbahagyta a német utánzását, sőt magyarosan alkalmazza a személy jelét ott is, a hol ebben nyelvünknek különös sajátosságát látjuk; például:

Nyuvalyás kis kérlelője! o, über die vorbitterin! (Barnh. 129.) Ki alhatik a *veszett nagy városában?* wer kann in den verzweifelt grossen städten schlafen? (u. o. 31). Kórság beléjek a csúf udvari dongóiba! über das hofgeschmeiss! (Em. 69).

De a Regék fordításában egy helyt (242) épen a személyragos alak németes: Nézd csak, mit csinálók; mingyárt *csodádat látod* (du wirst deine wunder sehen).

B) Anyagi jelentés.

Az ide tartozókat két részre oszthatjuk a szerint, a mint mutató szókra vagy tartalmas szókra vonatkoznak: az előbbieket a névmásokat, az utóbbiak (az ige és névszó közti különbséget itt nem tekintve) a többi szókat foglalják magukban, tehát azokat, melyek nem csak rámutatást fejeznek ki, hanem megnevezik a fogalmat valami jegy szerint.

I. A névmások használata.

I. A személynévmást, mint újabb fordítóink is, gyakran alkalmazza, a hol nekünk nem kell, mert a német sokkal sűrűbben rászorúl. Néha fordításába utólag is bele teszi, csak hogy jobban simuljon az eredetibe, például:

A *bátyám* megint nevezetes summájú pénzt küldött költségre: *mein onkel hat mir wieder eine ansehnliche summe überschiekt* (Bácsm. 85); az *én* onkelem *nekem* nevezetes ajándékot küldte ismét (IX: 81).

Különös kísérlet, melynek azonban nem akadt követője, hogy a németnek egyik fajta udvarias megszólítását magyarul is a többes 2. személy névmásával akarta utánozni, nevezetesen az Egmontban:

Ti az új tanítást el nem nyomjátok: *Ihr unterdrückt die neue lehre nicht* (VIII: 125. e. h. *Nagyságod, Kegyelmed, Fenséged*). *Kötődtek*: *Ihr scherzet* (163; így u. o. 193 s többször is).

II. A visszaható névmás németesen a kölcsönösség jelentésével van használva az Ossziánnak egy helyén:

Ki szerette inkább *magát*, mint e két vitéz? *wer liebte sich mehr, als die tapfern, Crimor und Carbar?* (VI: 24. *) Fábián: kik szerették jobban *egymást*?

III. A mutató névmások közül különösen az *az* használata körül esnek gyakran hibák. E névmással többen foglalkoz-

*) Ep így Faludinál 7. l. Jelt adván s vévén: egymásra rugaszkodtak, és mulatásképen kivégzik magokat a világból.

tak már,*) a nélkül, hogy alkalmazására — s kivált a személynévmástól való megkülönböztetésére *) — eddigelé határozott szabályaink volnának, úgy hogy itt jóformán nyelvérzékünkre vagyunk utalva, ha a kitételnek helyességét meg akarjuk ítélni. Különösen akkor idegenszerű nekünk az *az* kitétele, mikor a német hangsúlytalan *es*-t fordítják vele, de egyéb személynévmásokat is. Legújabb időben igen gyakran van alkalmunk ezen a germanizmuson bosszankodni, de Kazinczynál is a kilencz kötetben idegenszerű találkozunk vele. Példák:

A kisasszonynak rossz éje volt? — *Azt* neki megjövendöltem az este: *ich sagt's ihr gestern abend* (V: 103). Ott egy zöldellő völgy vön körül egy ravatalt; *az* a régi években költ: ein grünes tal umschloss ein grab, *es* stieg in den tagen der vorwelt (VII: 107. ***) *Én* téged bizonyos időre kénytelen vagyok elhagyni; *az* most lesz először és utolszor: *ich muss dich auf kurze zeit verlassen*; *es* ist zum ersten und letzten mal, dass ich mich von dir trenne (Reg. 231). Ne engedd magad e rettenetes gondolat által elnyommasztatni, noha *az* engem is elnyomaszt: *auch mich schlägt er wie ein donner* (II: 168. Kőnyinál Ábel 162: engemet is, mint a mennykő, földhöz ver). *Azt* egykor Dunthalmó viselte: *ihn* trug, den schild, ein tapfrer einst (VI: 286). Eljutánk a király lakjához; *az* a ravatalok esendében ült: *wir erreichten des königs burg*; *sie stieg in der stille der earn* (VII: 260. Fábián: Sirhalmok esendjében kelt *az*).

Későbbi írásaiban ritkább ez az idegenszerűség, sőt akkor úgy látszik az *az*-nak kerülésében ment túl a kellő határon; v. ö. *Valakit hallok. Hagyj itt, ha ő: *verlass mich wenn sie es ist* (SS. 94, e. h. ha ő *az*).

Van egy más eset, melyben mai fordítóink németesen elhagyogadják az *az* névmást, t. i. az ilyen kifejezésekben: *az a remény hogy . . . az a hír hogy . . . az a zavar mely . . .* németül csak *die*

*) Így pl. Brassai a Szépir. Figy. I: 497, s. u. o. később Arany J. a «Visszatekintés»-ben; de legtízesebben Szarvas a Nyelvőrben XV: 4.

**) Ezt Szarvas is «más alkalomra balasztotta» az id. h. 12.

***) Ez az eset — melyben az *es* alany — Szarvas figyelmét elkerülte. A német jelentő mondatban ugyanis nem állhat meg *az* ige alany nélkül, azért kell oda tenni az *er, sie, es*-t, míg a magyar igének nincs szüksége névmásra (v. ö. *esik: es regnet; ellátnik: es blüht*).

hoffnung dass . . , die nachricht dass . . , die verwirrung die ; s a franciában is mutató névmás nélkül: l'espérance de . . , la nouvelle de . . , le trouble lequel . . Ezt az idegenszerűséget Kazinczynál a Marmontel-fordítás egy-két helyén találjuk, de ebben már Báróczy adott neki példát:

Elvesztettem peremet, s azzal együtt oda*) a remény hogy a világban szerencsédet csinálhassd: et avec lui tout moyen de vous établir dans le monde (I: 141. már Báróczy nál Kaz. kiad. VIII: 56: S az által a reménység is oda lett, hogy szerencsédet várhasd a világban). — De e nyugalmat csakhamar félbeszakasztá a hír hogy a Grófnak veszélyben forognak napjai: Ce calme fut interrompu par la nouvelle du danger qui menaçait les jours du Marquis (I: 156. Báróczy 67: Félben szakasztotta ezt az az újság hogy . . , s még Kazinczy is az 1. kiad. 152: az a hír hogy . .)

Később került ez idegenszerűséget, mint a köv. példa is mutatja: *Az a rekkenés*, melybe jutottam: *die verwirrung*, in der ich mich jetzt selbst befinde . . (Barnh. 18).

IV. A határozatlan névmások közül az *egy*-et mi csak melléknévként, mint határozatlan névelőt alkalmazzuk. A német főnévként is használja e h. 'valaki, egy valaki,' s ezt utánozta Kazinczy ebben a mondatban: Mondotta volna *egy* nekem akkor, hogy . . : hätt' einer, mädchen, mir gesagt (VI: 75. Fábrián: Mondta volna bárki nekem). V. ö. még: Osztán meg még egy (e h. még valami, A testvérek 222). Miként higgyen a mi egyikünk a maga szeméinek? wie darf unser einer seinen augen trauen (Em. 15. Magyarosan: Miként higgyen az ember . . .)

De magát a határozatlan névelőt is sokszor használja németesen. Nekünk főleg a főnévi állitmányban idegenszerű, illetőleg általában a minősítő kifejezésekben, azokban, melyek a személyt vagy tárgyat bizonyos kategóriába, bizonyos tulajdonságú lények közé besorozzák:

A grófné egy áldott lélek (V: 13). Ez *egy* korhely: das ist ein schlingel (Barnh. 51). Ő *egy* tökéletesen becsületes ember, s *egy* igen derék felesége van, *egy* igen igen derék felesége: er ist ein ehrlicher mann, und hat eine tugendhafte frau, eine sehr tu-

*) Csak sajtóhiba, hogy e szó a 2. kiadásban hiányzik; megvan az 1. kiadás (Egyv. ir.) 138. lapján.

gendhafte frau (Diog. 33). Egy hosszú, száraz ember volt, egy komor s elborult arczezal (Érzékeny Út. 281). A Római Carneval az idegen nézőnek sem *egy* egész, sem *egy* örvendeztető benyomást nem ad: weder einen ganzen, noch einen erfreulichen ein-druck (IV: 349).*)

Jelzős kifejezésekben különben is magyarosabb a névelő nélküli szerkezet, ámbár nem olyan kirívó a névelő, mint az előbbi példákban:

Egy kék sisak fogta be fejét: ein blauer helm umschloss sein haupt (VII: 4. Fábrián is így).

Legidegenszerűbb a névelő akkor, ha a főnévnek jelzője relativ mondat, mert ilyenkor mi nem csak hogy határozatlan névelőt nem alkalmazunk, hanem ellenkezőleg a relativ mondatra mutató *oly, olyan* névmást teszszük a főnév elé. Ez kellett volna a köv. mondatokban, melyeket Kazinczy szó szerint fordít, s melyekre — különös — éppen későbbi fordításaiban akadunk:

Egy igaztalanság, melyet Filep elkövetni soha nem fog: eine ungerechtigkeit, der sich philipp nie schuldig machen wird (VIII: 180). De mit szölok ily sokat egy ellenség felől, a' kit, mivel közöttünk és közötté áll a kerítés, többé nem rettegem (Kaz: Cie. 25). Ne gyötörjön *egy* köszönettel, melyet érdemleni nem igyekeztem: martern Sie mich nicht mit einem danke, den ich niemals habe verdienen wollen (SS. 96). Vedd hasznát, hogy előbb mehecs *egy* úton, hol pénz nélkül a legérdemesb is hátul maradhat: dich auf einer bahn weiter zu bringen, auf der . . . (Barnh. 82). Mit akarjon itt a gróf? csússzon? hizelkedjek? . . hogy végre is *egy* szerencsét tegyen, melyre nincs szüksége? hogy végre is *egy* becsületre emeltessek, mely neki nem lenne becsület? was sollte der graf hier? sich bücken und schmeicheln . . ? um endlich ein glück zu machen, dessen er nicht bedarf? um endlich einer ehre gewürdigt zu werden, die für ihn keine wäre? (Em. 31).

EI van kerülve az idegenszerűség a köv. mondatokban:

*) Ez a germanizmus már Faludinéi megvan: Én egy olyan személy vagyok, a kit mindenfenn megkörnyékezett az emberi gyarlóság: Io sono un uomo (6). Ez a predicatum devotus, csak *egy* olyan emberre mutat, a ki idvezülni akar 117. Egy olyan ember a büszkeséggel sokat nem véthet (NE., idézve Budenz-Album 186).

A szép száj, elességből húzódván kisdudleg félre, még szebbé válik: *dass ein schöner mund, der sich ein wenig verzieht* . . . (Em. 13). V. ö. még egy régebb fordításában: Lábaiak egy részét, s azt a mellet, melyél a Hébe melle sem szebb, leple igen kevés részig fedezte bé: *sie war so leicht bekleidet, dass einem teil ihrer füsse, und einem busen, wie man der Hebe zu geben pflegt, wenig zur bedeckung blieb* (Diog. 60).

El van kerülve a határozatlan névelő a köv. mondatokban is: Itten *bajnok* fekszik, egy fia a dicsőségnek: hier ruhet *ein held*, sohn des ruhms (VII:7). *Illy frugalis vacsora mellett: bei einer so frugalen malzeit* (Diog. 129). . . Egykor, igen is, volt *atya*, ki hogy megmentse gyermeket a gyaláztattól, szívébe merité vasát: *ehedem wol gab es einen vater, der* . . . (Em. 96).

Sőt hibásan van elhagyva az ilyenekben: Az ő melodiósus, de *kevéskét* erős előadása: sein melodiöser, aber etwas starker vortrag (Reg. 151). A dolog *kevéskét* régi: *der auftrag ist nur ein wenig* von lange her (Em. 11. L. erről Barna F. «A határozott és határozatlan mondatról» 6).

A határozott névelő németes a következő mondatban: Jupiter és Apollo azon versengettek, hogy melyike tudja jobban ellőni a nyilat. *Te gyük meg a próbát*: *lass uns die probe machen* (IX:330).

2. A nevező szók használata.

Minden irodalmi nyelvben egyike a leggyakoribb idegenszerűségeknek az, hogy a fordító olyan szót tesz az idegen szó helyébe, melynek jelentése — mint a legtöbb, kivált elvontabb, szöve — csak nagyjában felel meg a fordítandó szóénak, s éppen az adott esetben csak erőszakolva van rá a megkívánt árnyalat. A gépiesen fordító, a nyelvünkben járatlan fordító minden második sorban el fog követni efféle botlásokat. Ezt Kazinczyról természetesen nem mondhatjuk. Kazinczy sem tudatlanságból, sem szorultságból nem vétett, mert egészen hatalmában voltak nyelvünk sajátos kifejezései, s ha akarta, tudta őket a maguk helyen helyesen is, szépen is alkalmazni. Legfényesebb bizonyosságul a Botesinálta Doktor s a Kénytelen Házasság számos helyét idézhetnők, de egyéb munkáiban is kerésetlenül kínálkoznak a bizonyító példák. Különösen a

drámákban, Sztellában, Barnhelmi Münnában, sőt Egmontban is, sokszor lep meg kellemesen a magyar zamat, nevezetesen azon jelenetekben, melyekben a nép gyermekei lépnek föl. Mert Kazinczy sokszor emeli ki azon magában véve helyes nézetet, hogy a nyelvnek a beszélő személyek állása és foglalkozása szerint különbözönek kell lenni. Így szól például a Glottomachusok 28. lapján: «*Suus est cuique poemati sonus*, ezt mondja Cicero, s azt mondja, a mit kell. Sőt nem csak a poétai s prózai, de a poétai s poétai, s prózai és prózai nyelv is nagyon különböznek . . . Ezért van egészen más nyelvben, mindazáltal mindenike magyarul írva, Mar montelem, Gesznerem, Ossziánom, Yorickom, Egmontom, sőt magában Egmontban is Klárika nem úgy beszél mint Margit asszony és Machiavell, és ezek nem úgy mint a czéllövő flamandok». — Itt, a hol az idegen nyelv hatásával kell foglalkoznunk: csak az ellentét föltüntetése végett köitünk egy kis esokrot olyan magyar színű és illatú idiotizmusokból, melyekkel Kazinczy az idegen nyelvnek más színű vagy szintelen kifejezéseit helyettesíti:*)

Tréfa a mi tréfa, de nem tudom mit tennék bosszuságomban, ha . . . *in der tat*, es sollt^e mich verdriessen, wenn . . . (Diog. 4). — *Te gyünk le hát erről*: *wir wollen diesen vorschlag aufgeben* (136). — *Kevesed magammal*: *begleitet von wenigem volk* (VI:65. Fábán 90: kevés nép kíséretében). — Egmontban: Az ember vele *bajba keriti magát*: *gefährlich ist's doch immer* (VIII:115. Szigligeti fordításában: mégis veszedelemmel jár). — Az egyik nyer, a másik vesz, s *az embernek karikát vet belé a két szemé*, hogy meg nem tudja fogni, ki mit nyer, mit vesz: *einer gewinnt, der andre verliert*, ohne dass man sein' tage begreift, wer was gewinnt, oder verliert (118. Szigligeti: Az egyik nyer, a másik vesz, a nélkül hogy valaha értenők, ki mit nyer, vagy veszit). *Ne te gyétek hozzá magatokat*; *gaz ember: gebt euch mit dem nicht ab!* das ist ein

*) Első korszakában elméletileg is megkívánta az idegen sajtáságnak magyar sajtással való kerülését. Így a Magyar Mus. 1:51. lapján Gelei J. Robinson-fordításában hibásnak tartja az «*andora arbeiten sich zu tod*» kifejezésnek ezt a fordítását: «*mdsok halára dolgoznak*», s így javítja ki: *mdsok majd megszabadnak a munkában*. S u. o. 53. fölháborodik a köv. mondat miatt: «*Milyen dicső módra kocsiázik elő a setétes felhők közül a fényes villámlás*», s így kiált föl: «a mennyi szó, csaknem ugyanannyi hiba!»

schlechter kerl (150). — Ki kell mennem a szabadba, s ott neki éreztem szíremet, hadd érezze a szép téli nap kecséit: *ich genieße alle freuden des schönen wintertages mit vollen zügen* (IX:4)*) — *Ez válik ám vérré* az ember gyomrában a pálinka: das kann einen überwachten magen wieder in ordnung bringen (Barnh. 7). — Fogadósnak mindennemű szállóktól *cseppen hasznoskaja*: unser einer muss von allen sorten menschen leben (SS. 8). — Végre még kénytelen leszek azt hinni, hogy az Úr *kapva kap ily üres kifogásokon*: Sie wollen doch nicht auf einem so nichtigen vorwande bestehen (23). Ha erkölcsöt prédikálunk, s ajkainkon a hét bölesek mondásai *pengenek*: wenn wir nichts als tugend reden und alle sieben weisen *auf unserer zunge zu haben* scheinen (36).

Számos esetben azonban szükség nélkül áthozza az idegen nyelvnek egy-egy sajátját, metaforáját stb., hogy ezzel az eredetinek színezését — mint ő szokta mondani — hivebben lemásolhassa. Ezen idegenszerűségek közül azokat, melyeket csak egy-két helyen kísértett meg, s melyek más íróink nyelvébe nem hatoltak be, fölösleges volna teljesen felsorolnunk, megelegedhetünk egy kis kalászzal is ezen idegen s idegennnek maradt virágok mezejéről.

Ide tartozik mindenekelőtt a Hamletben (1790) előforduló híres *«hány a harang?»*, melynek eredetije (*was ist die glocke?*) már a német fordítótól is fölötte merész áttétele volt a *what is the clock*-nak. Erről mondja Szemere Pál, hogy Kazinczy munkáiban *«első nyoma az idegen szóllás általhozásának»* (Szemere Munk. III. 160). De egy 1789-iki levelében is már ilyet olvasunk: *«A darabnak még sok helye kíván ráspolnyt: feile* (Levelez. I: 470). — A *falte = redő* miatt a *falten* igét *redőléssel* fordítja: *Öszveredőlt veszkető kezeink: die gefalteten, bebenden hände* (II: 43). *Öszveredőlt kezekkel* mentünk együtt: *hand in hand* gingen wir (II: 36. Kónyi, Ábel 32: Igy járkalánk kezünk kapcsolva). *Öszveredőli ujjait*: sie faltet die hände (Barnh. 51). — *Az uccák flastromozóji*: *die pflasterer* (IV: 361). A nap világában *vertem a csatát* Kairbárral: im licht des tages *schlug die schlacht* ich (VII: 222. Fábian: napvilágnál vittam én a harcot). — Egmontban:

*) V. ö. később Vörösmartynál: *Kürtjét hadi dalnak éreztem*, s a népnél: *Má ugyancsak neki éreztetted torkát a kántorunk.*

Éljen a király! fenn! fenn! vivat, herr könig, *hoch! und abermal hoch!* (VIII: 106. Szigligeti: Éljen a király, éljen! még egyszer éljen!). Igyunk gróf Egmontért! Buyck, rajtad a sor, *az első egészséget hozni; hozd ki urad egészségét*: lasst den grafen Egmont leben! Buyck, an euch ist's, die erste gesundheit zu bringen! bringt eures herrn gesundheit aus! (111. Szigligeti: Éltessük Egmont grófot! Buyck, te köszöntsd fel először is; mondj áldomást uradra). *Igyátok a magatok egészségét, egy polgári egészséget*: nun bringt auch eure gesundheit aus, eine bürgerliche gesundheit (119. *) Szigligeti: Igyátok most egymásért áldomást, polgári áldomást). *De még egyet sütöttem a francia prémjére*: hab' ich doch den franzosen noch eins auf den pelz gebrennt (111). *Eloított jusait* ismét fel akarná éleszteni? will er *erloschene rechte* wieder geltend machen? (130). Megjövendöltem a cőhben, hogy *nehéz doigok* fognak kiütni: es würde *schwere händel* geben (147. Szigligeti: hogy nagy baj lesz). *S jeletek?* ács és cőhmester: *Eures zeichens?* zimmermann und zunftmeister (158. *mesterséged?* Szigl.) — *Barnhelmi Minnában*: *Az mind meg fog találkozni, gazd' uram*: alles das wird sich finden, herr wirt (70). Ha *szégyenre* apritnak: wenn du zu *schanden* gehauen bist (83). Ha *egyenlő*, ki szájából veendi a hirt: ist es *gleichviel*, aus wessen munde er diese gute nachricht erfährt (94). Tulajdona csekélység; ha gyámja ért a számoláshoz, könnyen *vizesre* ültetheti: können es ihr die vormünder völlig zu wasser machen (121). Azért jöve, *hogy törésre jusson velem*, az világos: Sie kamen hierher, *mit mir zu brechen* (138). *Vén fegyver*, nyers és makacs: *ein alter deggen*, stolz und rauh, sonst bieder und gut (Em. 14). Eredeti írásaiban: *«Az onkelem fiskálisa 14 nap mulva Pestre megyen»* e h. két hét m. (Lev. II: 280). *«Nálok magamat fölveztettem»* e h. bemutatattam, beajánltattam = ich liess mich bei ihnen aufführen, einführen (ErdLev. 189). — Még az idegen szónak is megtartásával: A hintóban őrnagy úr kénytelen lesz *kiállani a kacczot*: im wagen muss der herr major *katz aushalten!* da kann er uns nicht entwischen (Barnh. 86).

*) Érdekes, hogy ilyen németes szólást már egy 1744-ben megjelent könyvben is találunk: *«Ha úgy tetszik mondjon Kegyelmed is egészséget: tue er bescheid, wanns ihme beliebt»* («Királyi Beszélgetések», franczia, német és magyar beszélgetések gyűjteménye).

Egy kissé részletesebben kell bemutatnunk azokat, melyeket más írók is utánóztak s irodalmi nyelvünkben részben meg is honosítottak. Lássuk ezeket betűrendben:

Ad. — «*Valamit jól adni, ma Bánkbánt adják*», ezek újabb időben a németből jöttek át;*) s már Kazinczynál megtaláljuk így: Alpinnak énekét *adá*: «er gab uns Alpins gesang» (VII. 36. Fábrián: Álpin énekét mondá el). — Németes még az *ad* használata a következő szólásban, noha mai napig már egészen meghonosult: Mindnyájan főhadnagy úrnak *adnak igazat* (Lev. III. 106. 1789-ben még nem barátkozott meg Kazinczy e kifejezéssel, legálább részben kiigazítja Arankának egy fordításában: «Az ő személynék *igazat adok*: *ich gebe ihrer person recht*; igazságot inkább», Levelez. 461). — Idegenszerűen alkalmazta Kazinczy az *ad* igét a következő kifejezésekben is, ámbár a mintául szolgált «*sporen geben*» éppen az illető helyeken nincs is meg a német eredetiben: *Hogy paripájának sarkantyút fog adni*: dass er sein ross den berg hinauf sporen werde (Reg. 73). *Sarkantyút ada* kifáradt lovának: er spornte das müde ross (u. o. 277). A magyaros kifejezés, sarkantyúzni v. «sarkantyúba fogni», mint u. o. 74: «Sarkantyú közzé fogta paripáját»: spornte er sein röss. — Ha az őrnagy 50 lépést ada neki előre (vorgeben), legsebesebb paripáján sem érhető el (Barnh. 65**). — *Kiad* németes ebben: *Kiadja magát* vminek e h. mondja, vallja, tettet; úgy látszik Kazinczy írta először: «*Játékosnak adja ki magát*»: (Barnh. 98) pedig ott a németben nem is a szokott *sich für etwas ausgeben* kifejezés volt előtte, hanem ez: aus blosser eitelkeit *macht er sich zum falschen spieler*.

Áll vmi a könyvben: németes, de ma már elterjedt kifejezés, e h. van, írva van; először Kazinczynál: «*Meg van írva*: A brabanti herceg nekünk jó és hív urunk legyen: — Soest: Jó urunk? *Igy áll?*» steht das so? (VIII: 154. Szigligetnél is: *Jó! úgy áll ott?*) *Benne áll ez is*: «a fejedelem a papi rendet meg ne változtat-

*) Az összetett *előadni* már régebb s talán a latin *prodere, exponere* mintájára készült.

***) A mely idézetek mellől hiányzik itt a német eredeti, azok többnyire Radó dolgozatából vannak átvéve (Nyr. XII: 417—420), de annak éppen ebben a részében nem egy tévedés van, úgy hogy még olyan régi mindennapi szólásokat is Kazinczy germanizmussá gyanánt említ, minők *föltenni* *érvél*, *rajtok elnézni* (végig nézni), *bácsút venni* (v. ö. a *kapuföltőt!*) stb.

hassa: *da steht auch...* (156. Szigligeti is: *Ott áll*: az uralkodó az egyháziakat ne jutalmazza). Nem veszem által mig elmondod mi *áll* benne: ich will ihn nicht eher nehmen, als *bis* du mir sagst, was ungefähr darin enthalten ist (SS. 63). — A németből honosult meg újabb időben ez a kifejezés: *Jól áll neki ez a ruha* stb. Kazinczynál: Nekem egy szín sem áll jobban (V. 177). Kerchének öltözete, magamra próbálám azt s úgy tetszett *igen jól áll rajtam*: ich legte sie an und *gut stand sie mir* (IX. 198). Még ott is használja, a hol az eredetiben más kifejezés van: E mosoly ha *jól fog-e állani?* sollte mir *düses lächeln lassen* (SS. 31). — Fölöslegesnek vallja a magyar nyelvérzék az *állani* igét ebben: Csak a négy pusztá falat *hagyják állani*: nichts als die vier nackten wände haben sie *stehen lassen* (VIII: 147. Szigligeti: Semmit sem hagytak a pusztá négy falon kívül). — *Ez nem áll hatalmunkban* (II. 21. ma már bevett szólás). — *Jót áll-e ő nekünk maradékiért?* (VIII: 241. 1789-ben még megróttá s helyreigazította ezt a kifejezést Arankának egy fordításában: «*De ki áll jót arról: wer steht gut dafür*. Ki felel érte»). — *Feláll e h. keletkezik, ébred*: *Mint álljon fel, s mint maradjon ott a bizodalom, hol...: wie soll zutrauen entstehen und bleiben, wenn...* (VIII: 128).

Csinál. — Ezt az igét igen sokszor alkalmazza Kazinczy idegenszerűen a német *machen*-féle kifejezések fordításában. Példák: Igyekezéssel *szerecsédet csinálni*: sucht er glück zu machen (V: 120). Mikor francziából fordít is: Elvesztettem peremet s azzal együtt oda a remény, hogy a világban *szerecsédet* csinálhasd: et avec lui, tout moyen de vous établir dans le monde (I: 141. Báróczynál VIII: 56: s az által a remény is oda lett, hogy *szerecsédet várhasd* a világban). V. ö. *Megtette szerecsédjét*: sein glück gemacht (VIII: 288). — Peczkesen *csinálnak igen mély meghajlást*: Sie machen gewöhnlich einen steifen, tiefen bückling (IV: 366. magyarul: igen mélyen meghajolnak). Őzvegy volt mikor *ismeretségét* csináltad: wie du sie kennen lerntest (a német «*wie du ihre bekenntschafft machtest*» mintájára, e h. mikor megismerkedtél vele). — Tréfálva *csinálnak veget* dolgozásaikban: und machen der arbeit scherzend ein ende (IV: 361. e h. vetnek veget, hagyják abba). — *Milyen képet csináltam magamban* mint leány gróf Egmontról: was ich mir als mädchen für ein bild von grafen Egmont machte (VIII: 143. Szigligeti: Mint leányka minőnek

képzelttem Egmont grófot). — *Kedvetlen ábrázt csinálisz*: Du machst ein verdriesslich gesicht (163. Szigl. boszúsnak látszol, V. ö. Ne szel-
delj ily duzzadt arczokat SS. 10. = *gesichter schneiden*). A mit megkaphattam, itt adom ki. A debreczeniek szemeket csinálnak, ha meglátják (Lev. II: 66). Hijába csinált neki vétket jobbja megtagadásából: lui faire un crime de ses refus (I: 87). *Csinálna-
nekem abból vétket?* wollten sie mir daraus ein verbrechen machen (Em. 18). — A szerelem egy indulat, melly két lényt *eggyé csinál*: l'amour est une passion qui de deux ames n'en fait qu'une (I: 162). — Eredeti írásaiban: Az olvasó érezze, mely *keveset csinálók magamnak* a magasztolásokból: ich mache mir wenig d'raus (Lev. II: 26). A mit megkaphattam, itt adom ki: a debreczeniek szemeket csinálnak, ha meglátják: werden augen machen (u. o. 66. Más példák a *csinál* igével Radónál Nyr. XII. 418). — *Ki-csinál*: A pör még *ki* nincs *csinálva*: le procès n'est pas décidé (I: 72).

Elő németesen van alkalmazva az *előéretet*, *előszeretet* stb. kifejezésekben ezek helyett: sejtelem, szeretet, kedv s az *előítélet* a latin praëjudicium mintájára már Kazinczy idejében divott. Így írja Horváth Endre 1817-ben: «Minden előítéletet félretettem, vizsgálódtam eleget». (Glottom. XX. sz. 5. l.). De Kazinczy kerüli, mint a köv. példából látjuk: A haszonért s gyalázatos bolond *praëjudiciumokért* megökölj: seinem eigennutze und schändlichen unsinnigen *vorurteilen* subordiniren (Bácsm. 1. kiad. 9). Utána vetheti a haszonnak s *bevett balgatagságoknak* (IX: 11). — De szó szerint fordít egy másik ilyen német összetételt: Elméjébe visszahozzák az *elővilágot* (azaz a régi világot, a régi kort): *die vorzeit* (VII: 177).

Emel épületet, szobrot stb.: ma széltiliben használt s bevett kifejezések, de kérdés nem a német *erheben* van-e vele utánozva, mint Kazinczynál a köv. mondatban: *Emeld fel ama sziklán siromat: erheb'* an jenem fels mein grab (VII: 75. így Fábriánál is III: 126). — De már régi írónk is így fordítják hébe-hóba az ilyen értelmű latin *erigo*-t: *Éls jegyül emel fel*: et crexit illum in titulum (Heltai Bibl. I: P3).

Ereszkedik a ma közdivatú *leereszkedés*-ben talán Kazinczynál először fordul elő átvitt jelentéssel a német mintájára: «Teréz mely szeretetre méltó leereszkedéssel bátorítja a félnék és elszé-

gyenült falusiakat»: mit einer liebenswürdigen herablassung (IX: 82). Az uralkodók leereszkedése néha csak fortélyoskodás: die herablassung der fürsten (Roch. 7).

Fekszik sokszor fordul elő a német *liegen*-nel egyezőleg, a hol a magyar népnyelv nem igen alkalmazza, de menthető, mint metafora, a mint hogy régi írónknaál is már elégszer előkerül (l. Nyelvtört Szót. *Feküszik* 2. és 6): «Az ijesztő fellegek! Miként hintik árnyokat a napon fekvő mezőn. Nézd, Dámon, amott fekszik árnyában a halom, kalibástul, csordástul»: wie sie ihren schatten in der sonnebeglänzten gegend zerstreun! Sieh Damon! dort liegt der hügel mit seinen hütten und herden im schatten (III: 18). — E képzeletben egész pokol fekszik: eine hölle liegt in dieser vorstellung (IX: 43. az első kiadásban Bácsm. 42: egész pokol ez a gondolat). — «Mikor elmentek nyakunkról azok a spanyol seregek, mi csak akkor lélegzünk szabadabban. — Soest: Úgy-e, rajtad ők *feküdtek* legochezebben? gelt! die lagen dir am schwersten auf? (VIII: 119. Szigligeti: Úgy-e azok téged leginkább terheltek?) A mik felől tudod, hogy azok nekem szívémen fekszenek (Kaz: Cic. 191). A te javad úgy szívémen fekszt (Nyr. XII. 418). Mi nem fogna lelkén fekszeni, ha valamely szerencsétlenség érné (u. o).

A *fekvés* szót is többször olvassuk a német *lage* mintájára a «helyzet, viszonyok» jelentésével: «Megmutattam neki, hogy az ember a maga mostani *fekvéséhez* képest a legboldogabb lehet, ha akarja»: ich bewies ihm, dass ein mensch in seinen itzigen *umständen* der glücklichste von der welt sein könne, sobald er wolle (Diog. 142). Ismerte *fekvésének* gyalázatos voltát: l'humiliation de son état lui était connue (I: 242). Talán hogy *fekvésed* nem oly csüggesztő (VIII: 40). Ismered *fekvésemet*, ismered azokat, a kikkel a természet összeszött (Lev. I: 59). — Már 1816-ban így írja Horváth Endre Glott. 19: «Én azon *helyzetben*, hol te vagy, a tudatlan sereg által becsúsztatott hibákat irtogattam volna». És 1821-ben Kisfaludy S. u. o. LXI. sz. 3. l.: «A magyar írónak . . . nemesebb és díszesebb *helyzetben* is illik egymás iránt lenniük, mint azoknak, kik kenyereket egymástól féltvén, egymás ellen agyarkodnak».

Feszült, feszítő, megfeszít a figyelemre, érdekre vonatkozólag úgy látszik a német *gespannt, spannend* mintájára honosult meg. Már Kazinczynál olvassuk: E szempillantásra *vagyon feszítve* sok

ezer nézőknek interesszéje: auf diesen augenblick ist das interesse so vieler tausend menschen gespannt.

El-fogult a német *eingenommen* utánzásának látszik. Kazinczynál így olvassuk: Hogy Miss Sára *el van foglalva Marwood ellen*, nem csodálhatni: es ist nicht zu verwundern, Miss, dass Sie wider sie *eingenommen* sind (SS. 109).

Hamis a német *falsch*-nak gyakran szolgál fordítása mai irodalmunkban, különösen a *hibás* v. *ellibázott* és *ál* szók helyett.*) Így már Kazinczynál is: De ne adjon *hamis magyarázatot* esdekléseimnek: legen Sie aber mein dringendes anhalten nicht falsch aus (SS. 19). «Ott állunk, a hol az út vagy dicsőség felé vezet a tévedés megismerésével, vagy a *hamis szégyen* mellett gyalázat felé» (Glott. LXII. sz.).

Homlokot vetni (die stirne bieten). Imprudens e, a ki ezekkel szembe száll, nekik homlokot vet? (Lev. II: 95).

Homloktalan (effrons, orezátlan). Csak abban vagyunk jobbak, hogy mi a megítélést magunknak tartjuk s nem vagyunk *homloktalanok* azt tudatni (Siposhoz 104).

Hoz: ezen ige németesen hangzik az olyan kifejezésekben, melyekben valami állapotba juttatást jelent. Példák Kazinczynál.

Néha sokáig *alvásba nem tudom hozni*: manchmal kann ich ihn gar nicht zum schlafen bringen (V: 213). A zenebona mindent a legnagyobb *rendetlenségbe hozott*: der tumult hat alles in die grösste confusion gebracht (VIII: 166). Óh, ha lehelletem *lángba hozhatna* benneteket (VIII: 255). Akkor hintette volt a szép Zelemér az én szívembe a szerelem magvát: te pedig, atyám, *érésre hoztad*: brachtest ihn zur reife (IX: 195). Arra a gondolatra hozom-e? (I: 192). Mindent elkövettek, hogy fiokat *jobb gondolatra hozhassák*: suchten ihn von diesem gedanken abzubringen (Reg. 227).

Azokban ugyanilyen értelemben előfordul már régibb íróinknál s úgy látszik még latinosságnak sem tarthatjuk, hanem csak azért hangzik olyan idegenül, mert ezen jelentésben elavult: *Békességre hozom*: paco (Calepinus). Azokat az Isten igaz esmere-

*) Bőven fejtegeti ezt Finály: Adalékok a magyar rokonértelmű szók tárgyalásához.

tire hoznac (Bornemisza: Préd. 263). Így *hozzák kétségbe* irását (Czeplédi: Japhetke 162). Végre *számadásra hozzák* minden cselekedetünket (Pázmány: Préd. 3). Az Isten kegyessége a *penitenciára hoz téged* (Illyés: Préd. I: 7). Áront a *népnek gyűlötségébe* igyekeznek *hozni* (u. o. II: 212).

Húz. Abból mely *következtetéseket húzgáltak* (VIII: 171). Ma is: *következtetést vonni* (Ballagi a *ziehen* szó alatt most is így adja: *következtetést húzni*).

Igazat ad: l. *Ad*.

Igér magának e h. remél, számít rá. — Ezt türi el a gróf, ki felől a király minden jót *ígért magának*: das duldet Ihr, graf, von dem der könig sich alles versprach (VIII: 127). S aztán ott is, hol az eredetiben más kifejezés van: Ittlétem első napjaiban *azt ígérem magamnak* róla, hogy vele meg fogom kedveltethetni a klastrom esendességét: die ersten tage glaubte ich, sie fühle abneigung vor der welt und ersehne sich die glückliche stille klösterlicher zurückgezogenheit (Reg. 168. így V: 201).

Jön. — Ezt az igét jelenleg sokféle idegenszerű kifejezésben halljuk a német *kommen* szolgál fordításakép, a *megy, jut, kerül* stb. igéink helyett.*) Kazinczy főleg a *jut, kerül* jelentésével használta gyakran németesen: *Miként jő e gyűrűhöz?* wie kommen Sie zu diesem ringe? (Barnh. 44). Mint jövök én ahhoz, hogy a te barátságodnak miatta ily mélyre sülyesztessem? (SS. 114). Nem *jöhet* az ember *szóhoz* (Nyr. XII: 419). Nem mertem egyiket is *szóig jönni* hagyni (A szalamandrin 24. u. o.). — *S ha arra jön is a dolog*, egy napi munkájával annyit kereshet, a mennyivel magát egy hét alatt beéri: im notfall [= wenn es dazu kommt, wenn es darauf ankommt, wenn die sache dahin kommt] verschafft ihm die arbeit eines tages den unterhalt einer ganzen woche (Diog. 168). A *sor* a barátságra *jött* (I: 23). Látója *kisértetbe jő* azt mesterkélésnek venni (IX: 166). Tudakozá, ki írta azt a levelet nekem, s *Sághy hogy jön a játékba* (Glott. VI. sz.). — Ellenben helyesen írja Egmontban VIII: 239: «Mely ritkán *jutnak oda*, a kik *igazgatnak*, a hol Szigligeti (34. l.) így fordít: *mily ritkán jön egy király észre!* — És magyarosan fordítja az egyéb jelentésű *kom-*

*) L. Imre S. Hibás Szólások 155, Szarvas G. «Jön, megy» Nyelvőr I. Simonyi Zs. Nyelvőr II: 454.

men-t mindig, például: Annyi való, hogy nem járta a templom-t: wenigstens kam er nicht in die kirche (V: 16). — *Kijön a 'boldogul'* jelentéssel ma egészen meg van honosulva;*) már Kazinczynál: Gyönyörű asszony, *kivel ki fogok jöni*: ein liebes weibchen, mit der ich mich vertragen werde [vagy: mit der ich auskommen werde] (V: 24). — Németes és szintén talált utánczókat a következő: Némely fogyatkozás jól jön ki: il y a de jolis défauts (I: 282). **Oly formán jössz ki* benne [epistoládban, *du kommst mir darin so vor*; mint ha a szép leánynak philosophiai prédikációt tartanál (Glott. XXXII. sz.**).

Kilátás, kinézés: I. *Lát*.

Könyomat: I. alább.

Kölcsönöz mint a német *verleihen* szolgál fordítása (mert *leihen* = kölcsönöz) mai prózáinkban már egészen közönséges az *ad ige* helyett; így már Kazinczynál: A mint arczával felém fordult, az a tűz, melly meleget *kölcsönöz* szavainak, elalva volt (IV: 124). Az idegen szók »kodves negligét kölcsönöznek a műnek» (idézte PhilolKözl. XIV. 824).

Láb. — Ez a nyomorú ház még ma is *azon lábon lát*, melyen első nap [= olyan állapotban]: dieses elende haus sieht mich noch immer auf eben dem fusse (SS. 15).

Lát. — *Kilátás* a remény értelmében ma meghonosult germanizmus, az *aussicht* fordítása.***) Kazinczy idejében még csak keletkezében volt, s az ő írásaiból csak egy példát idézhetünk:

*) I. Nyelvőr I: 477. II: 129. Így már a Tájszótárban: «*Töviden jöni ki*: nem élni be valamivel, székely szólásmód». (321. 1) És Arany János leveleiben: Az emberek mindenütt emberek: ne várjunk tőlük se nagy jót, se nagy rosszat, akkor kijövünk (Életéből 62). Így talán kijöhetnék fizetésemmel. (111).

***) V. ö. «Nekem Sándor stílusa *nehézen mozognak jö*» (Döbrentei, Tud. Gyűjt. 1821. XII. 40). Egy perczig *úgy jött Kálmánnak* [es kam ihm so vor], hogy talán illendő is volna megcsókolni (Jókai: Mégis mozog a föld, I. 147). Dunán túl néha már társalgás közben hallani: *nekem úgy jön elő* e h. úgy tetszik, úgy rémlik (ugyanaz a germanizmus átment a szlovén nyelvbe is, l. Schuchardt: Slawodeutsches 38).

****) A székelységben előfordul ez: *Mi látás!* és Kriza így értelmezi: mi kinézés? mi jövőre kilátás? (Nyr. III: 423). Továbbá: *Mi látat van benne!* *mi látat lesz* olyan dologba vegyülnöd (l. u. o.).

Mind azok a *kilátások*: alle diese hoffnungen (IX: 145. Bácsm. 1. kiad. 184: mind ez a remény). De annál többször alkalmazza ezen értelemben a hasonló *kinézés-t*: «Mint áldozom fel legszebb kinézéseimet»: glänzende aussichten (IX: 54. Bácsm. 54: előmenetelemet). Minden öröme, reménye, kinézése füstté lettenek: tausend hoffnungen, freuden und erwartungen (IX: 126. Bácsm. 162: minden öröme, reménysége, *bizodalma*).

Leereszkedés: I. *Ereszkedik*.

Megy e h. jár: Egmont épen ellenkezőleg, szabad menéssel *megy*, mintha az egész világ övé volna: recht im gegenteil geht Egmont einen freien schritt, als wenn die welt ihm gehörte (VIII: 129). — Ellenben magyarosan: *Indulólaj*: im begriff zu gehen (Barnh. 100). — *Kimegy e h. elmegy, sétálni megy*: Hasznokra fordíták az üres estvét, és kimentek: sie sind ausgegangen (I: 244). — Minden kívánságaid *oda mennek ki* (I: 244).

Ki-néz e h. olyan színben van, olyan külseje van, olyannak látszik: sok kárhoztatás daczára meghonosult germanizmus, még pedig nem csak az irodalomban, hanem a népnyelvben is (v. ö. hogy a németből a szláv nyelvekbe is behatolt, Schuchardt: Slawodeutsches 38). Kazinczynál sokszor előfordul.**) Példák:

Az én gondolkozásom *úgy néz ki* mint bohó szesz: meine gedanken sehen grillen so ähnlich (VIII: 123). Gyakorta *olyformán néz ki*, mintha azon teljes meggyőződésben élne, hogy ő az ur: *er sieht oft aus, als wenn* (132). *Mint néz ki a dolog?* wie sieht's aus? (163. Szigligeti: hogy vagyunk?) *Úgy néznek ki*, mint kapui egy földalatti világnak (IX: 75). Csaknem a szerint *néz ki* mint egy rózsa: dass sie fast anzusehen war wie eine rose (Reg. 329). — *Eredeti levélben*: Óhajtottam volna, hogy te levelledben eltiltottál volna magadtól minden igazságtalan vádat, melyek *úgy néznek ki* mintha bosszulóim lenni akarnának (Glott. 78).

*) Leveléinek egy helyén (II: 91) így védelmezi: «Mintha a *jól néz ki* csak ezt tenné: jó színben van! Az a 'hamály' a melly ezen phrasisban ül, épen szükséges oda, mert azt teszi, hogy valami van a képben, a melly mutatja, hogy úgy kell lenni mint látjuk, de nem tudjuk tisztán, mi az a valami. Ilyen a *jól jön ki is*.» — Egy más levelében meg azt mondja: Jól rosszul néz ki — nem jó, mert honnan? — Most meg azt is hallám, hogy nem jó ez: nem állom ki, ich kann es nicht ausstehen, mert az germanizmus. Eluntam a haszontalan és sikertelen pert (Lev. III: 301).

Ki-nyomat ‚ausdruck‘ átv. ért. ma közkeletű kifejezés, Kazinczynál *kinyomás*: *) Egész valóságán a bánat szenvedésének *kinyomása* ömlött el (V: 9). Oly erővel, oly valódi *kinyomással* [játszott a fortepianón]: so stark, so fest in gedanken und *ausdruck* (IX: 118. Bácsm. I. kiad. 152: oly igaz expressióval. — Kőlcseynél: A nemzet isteneiben *nyomta ki* saját bélyegét).

Nyugszik e h. alapszik, épül valamin. S így *nyugszik* kevélységünk többére mindég tudatlanságunkon: und so *beruhet* unser stolz meistens auf unserer unwissenheit (IX: 176).

Röppen. — *Kiröppenés* e h. kirándulás. Hogy a jeles költemény teremtőjével Badaconsyra tehetek egy kiröppenést: einen ausflug nach Badaconsy zu nehmen (Reg. 326).

Szédelges, szédelgő e h. önámítás, ámitás, világesalás, ma közdivatnak, a német *schwindel, schwindler* fordításai, s először Kazinczy Egmontjában lejjük így: «Az idegen tanítók a mi Szent-ségünket káromlották, a köznép tompa érzését elbódították, a *szédelgés szellemét* hozták közükbe»: *den schwindelgeist* unter sie gebannt (VIII: 121).**) S később egy levelében, ámbár nem egészen azon értelemben: «Úgy neze [a leány engem], mint barátját, mint testvérét, s józanon maradt elszédíthető *szédelgéseim* mellett» (Levelez. I. 545. 1827-ből).

*) Horváth Endre Glott. 64. l. megrója Kazinczynak ezt a mondatát: *szívem öröme felülmúl minden kinyomást*. Erre Kaz. u. o. 82 azt mondja: «*Kinyomás* (expression, ausdruck) ... Mi lesz belőlünk, ha az olyakat sem tűrjük mint a *kinyomás* ...? Ez a gáncsolt kitétel annyit tesz (s ne igyekezzünk-e röviden kimondani, a mit különben csak prolixitással mondhatnánk?) mint ez: szívem öröme túlhaladta azt, a mit szavaim ki nem mondhatnak».

**) De már Faludinál találunk egy hasonló metaforát «Meg se gondold, hogy nincsen semmi nálánál böcsösebb [t. i. az e világi életnél]; azoknak a *szédelgő elméinek* se higgy, a kik azt tartják, hogy meg kell vetni» (576). — *Szédelgő* helyett a *szélhámost* csak legújabb időben, talán csak tíz éve hogy fölkapta hírlapi nyelvünk, s bizonyára a nép ajkáról vették. Érdekes volna tudni, mely vidéken s minő értelemben használja népünk. Pázmány P. használja két helyen, de a szélsőség, a végtetes értelmében. Faludi azt írja az emberekről: «Ott vernek magoknak *fészket* a chimáerák országában. A felhőkön nyargalóznak, *szélhámon* járnak s álmokat hüvelyezik». Kraszneries szerint pedig *szél-hám*: helcium laterale (v. ő. Nyttört. Szótár).

Ossze-szedi magát: er sammelt sich, er nimmt sich zusammen? Csenedesédjél, szedd össze magad a hogy lehet: Fasse dich! sammle deine gedanken, so viel dir möglich (Em. 33).

Szél. Nem tudja az ember, mint *kaphat szelet* a ficzkó (V: 175).

Szórakozik, szórakozott ma megszokott kifejezéseink. Kazinczynak köszönhetjük őket, csak hogy ő még így mondja: *elszórja magát*. Gyakran él vele s a Glottomachusok 83. lapján Horváth Endre gáncsa ellenében így védi: «*Elszórom magamat, az ég elszórt*. A szóllás nem egyedül a német kitételen, hanem a dolgon is épült. *Gondjaim* közt *elszórtam magamat* nem ezt teszi: elvertem gondjaimat, hanem ezt: midőn a gondok aggasztottak, elosztottam lelkemet, hogy ezt is, azt is tekintse, ezen is, azon is vegyen részt, s így terhem könnyebbedjék. Érzem, hogy új a kitétel, érzem, hogy rajta felakadhatni: de mást helyébe, vagy tűrjük! Nyelvünkben több is van, a mi ehhez hasonló és a mit tűrünk». — Különösen érdekes a Bácsm. néhány helye, hol az első kiadásban más magyar kifejezéseket látunk. Példák:

Kert, *szórnám el magam* (I: 150). Érzette, hogy el kell szórnia magát: elle eut besoin de se dissiper, de se distraire (I: 70). Semmi nem tud mulattatni, *semmi sem szórhat el*: nichts kann mich ergötzen, nichts mich zerstreuen (VIII: 120). Befutok minden kertet, minden társaságot, *hogy bajomat elszórhassam*: ich laufe durch alle gärten, in alle gesellschaften, mich zu zerstreuen (IX: 35). De más utat veszek, hogy a régibben nem látott vidék *elszórhasson*: um mich durch das neue ländchen, das ich durchreisen will, in etwas zu zerstreuen (38. Bácsm. I. k. 38: hogy legalább az esméretlen, még nem látott vidékek foglaljanak el). *El akarom szórní magamat*, de sikertelenek igyekezeteim: ich suche mich zu zerstreuen, aber es will nicht (64. Bácsm. 65: El akarom verni bánatomat, de haszontalan). — Lauránál a rendes bohónak még *elszórtsága* is tör gyanánt voltanak: la *dissipation* même de ce jeune étourdi étoit un nouvel attrait pour Emilie (I: 283).*)

*) Maga a *szórakozik* ige Kazinczynál még nincs meg, de már a negyvenes évek elejéről idézhetjük (Athensum 1842. II: 425): Ámbár mi örültek eléggé világosan gondolkozunk, néha mégis tévedünk s *elszórako-*

Tart a belőle származó *tartalom*, *tartalmaz* jelentésével: *Mit tart* [a levél]: was er enthielt (VIII: 246 Szigligetinél: mit tartalmaz? — *Beszédet tart*. Jugurthához ily beszédet tartá: dicitur hujuscemodi verba cum Jug. habuisse (Sallust: Jug. IX. fej.) *Beszédet tartani valakivel* már Faludinál előfordul többször.

Tesz. Még elég erőm van, hogy eggy táborn tégyek: il me reste encore dans les veines de quoi faire une campagne (I: 109). Ne vedd affectált modestiának, ha mondom, hogy reá különös *becset nem teszek* [keinen besonders wert darauf lege] azaz magyarul: hogy azt valami nagyinak nem vélem (Lev. III: 198). — *Kitenni*. «Az út alkalmatlanságaira kitenni: der gefahr der reise aussetzen. Ez is merész mondás.

Toll a rúgó helyett ma is hallható néha. V. ö. Lelkem új *rugótollat* kapott: meine ganze seele hat neue triebfedern bekommen (Barnh. 119).

Ugrik ebben: «Abban nagy *előugrást* (vorsprung) tett előttem» (Lev. III: 183); magyarul: abban nagyon megelőzött.

Út. Ismerék én valakit a kinek nagyobb javára esne, ha testében szabóér *útne*, mint hogy most lelkében bajnokláng lobog: ich weiss andere, denen es besser wäre, sie hätten statt ihres heldenmuths eine schneiderader im leibe (VIII: 213).

zunk. — Ma rendszeren csak a *szórahozik*, *szórahozott* alakot használjuk, de v. ö. még újabb fróinknál is: Ép jó úton van, ez a módja [a tudomány-szerzésnek]; de aztán *szét* magát ne *szórja!* Doch müsst ihr euch nicht zerstreuen lassen (Dóczy: Faust, esal. kiad. 75). «Csinálni kell valamit» — ezek voltak a szavai — de azért semmit se csinált. Ez a se hideg se meleg *elszóróldása* egész nyárig tartott (Miksz: NemzUr. 188). — Érdekes, hogy a német *sich zerstreuen*, *zerstreut* szintén gallicizmus és csak Lessing ideje óta használatos a francia *se distraire*, *distrain* értelmében.

MÁSODIK SZAKASZ.

MONDATTANI IDEGENSZERŰSÉGEK.

I. Az egyszerű mondat.

A) Az állítmány.

Kazinczy sokszor utánozza a németet abban az ellipsisben, hogy — kivált rövid tiltó és kérdő mondatokban — elhagyogatja az igét, ott is a hol ez az elhagyás a magyarban szokatlan. Példák: Ne ma bajainkról egy szót is! nun nichts von geschäften! (V: 205). Ne többet ily szót! soleh ein wort nie wieder (VIII: 126. de v. ö. ezt a népnyelvi ellipsist: egy szót se!) De ne hát, édes úr: o, nicht doch, lieber herr (Reg. 334 stb. ezt a «*de ne hát*»-ot teszi rendszeren, a hol *nicht doch* van az eredetiben). Ne semmi kesernyés megjegyzést, Miss! keine bittere glossen, Miss! (SS. 109). O Alpin, lant és dal fia, miért te egyedül a esendes halmon? warum allein am stillen hügel? (VII: 37). Ily korán fenn már: schon so früh auf? (Barnh. 5). De mit hát most? (V: 105). Mit tetszik? (Nyr. XII: 512).

B) A határozók

I. A helyhatározók közül megemlítjük az *előtt*-nek *elől* helyett használatát, melyet talán a német hatásnak lehetne tulajdonítani, mert ott mindakettőt a dativussal járó *vor* fejezi ki; például:

Szaladni akart, de hogyan szaladjon kinjai *elől*? így futna a sziszegő kigyó *előtt* az elrettent utas: wie wenn ein wandrer vor einer zischenden schlange flieht (II: 139). Ki soha nem futott a ve-

szély előtt (VI: 270. Fábrián III: 222: ki egyszer sem futott veszély előtt).

Olyankor is alkalmazza efféle mondatokban az *előtt*-et, mikor a németben nem is *vor* volt, sőt eredeti írásaiban is: Minden aszszonyság szaladt az utálatos, goromba bagoly *előtt*: alle damen flohen die ernste, hässliche eule (I:375). Az ördög futott tőlem, mint Dávidnak hárfája *előtt* (Lev. I: 264). Így tisztábban tűne előmbe, a mi szemeim *előtt* elsiklék vala («Élet és Lit.» I: 257).

Máskor meg szabályszerűen alkalmazza az *előt*-t, még a német *vor*-t fordítva is:

Hová lettetek akkor előlem? wo wart ihr damals? (Diog. 65). Nem búvok el, mint sokan, előle (Lev. I: 269). Kalászkok után, melyeket most csillámló sarlókkal metéltének magok elől: und mänten sie *vor sich* weg, mit der blinkenden sichel (II: 231). Mintha istenségéhez illő vonakodással húzná félre magát az imádó halandók tekintete elől: als schmiegte sie *vor den erstaunten blicken* anbietender sterblicher sich rückwärts (III: 167).

Kazinczy tehát vegyest alkalmazza az *előt*-t és helyette az *előtt*-et, s e főleszerelést nem nála találjuk először, mert ő ebben a régiek után indult, kik az idézetekhez hasonló mondatokban szüntén nem különböztetik meg e két névutót. Példák:

Hogy ha ki nem tért volna az én orozám előtt: nisi declinasset *de via* (Károlyi: Bibl. I: 142). Az ördög el enyészék előttök (DebrC. 8). Herodes előtt Egiptomba vinni Jézust (220). El se fuss a Krisztus előtt (Helt: VigKönyv. 58). Nem az halál előtt mennek el, hanem az dög előtt (Frank: HasznK. 41). Elmehet-e ember az dőghalál előtt (Félegyh: Tan. 495). Szükség előtte elfatni (496). Ellenségidet elfutamlatom te előtted: inimicorum tuorum *coram te* terga vertam (MA: Bibl. I: 70).

Valószínű, hogy a régiek az e tekintetben szintén nem igen különböztető latin nyelv hatása alatt írtak így, mert a nép nyelve tudtomra nem téveszti össze e két névutót egymással.

II. A z áll a p o t h a t á r o z ó k közül első helyen említhetjük az *alatt*-névutós kifejezéseket, melyeket Kazinczy nagyon kedvel, s melyek a német *unter*-féléknek felelnek meg. Példák:

Vig dallás s sipoknak zengése alatt közelite a sereg: sie fuhren daher, unter dem lieblichen getöne der flöten (II: 218. Nagy S. fordításában 3: A sípnek és éneknek édes hangja között

érték a szigetbe). Hajaim öröm alatt öszültek meg: meine haare sind unter freuden grau worden (III: 14). *Vig beszélgetések alatt* eszük meg az áldozott húst: unter frohen gesprächen das opferfleisch essen (III: 44).

De annyira hozzászólt a kifejezéshez, hogy olyankor is használja, mikor a németben másféle viszonyzó van, sőt eredeti írásaiban is: Példák:

Én csaknem annyit szenvedék az *Úr szenvedései alatt* mint önmaga: ich habe fast so viel bei Ihrem jammer ausgestanden, als Sie selbst (SS. 84). Irtódom ezeknek csak említése alatt is (Lev. I: 304). Battyáni társaságába egy estvét töltöttem, közel 60 személy közt, *muzsika és táncz alatt* (Siposhoz 72).

Kazinczynál a *valami alatt érteni*-féle szerkezetet is megtaláljuk, igaz, hogy nem éppen hasonló német mondatok fordításában; például:

Ha ezt érti alatta: wenn Sie das meinen (SS. 68). Te az én döm *alatt* többet értesz, mint én értetni akartam: Sie denken bei meinem aber viel zu viel (130. L. erről a kifejezésről a MHatározók II. kötetét).

A *fölött* névutót újabban igen sokan használják idegenszerűen a németben oly gyakori *über* mintájára. Ezt a germanizmust már Kazinczy elkövette, nevezetesen a bänkódásról, a vigadásról szóló mondatokban (e h. *valamin bänkódni, valamire nézve tréfálni* v. *valamiből tréfát üzni*; l. MHatár.). Példák:

Elbúsulva elsőszülöttjének durva elméje felett: Eva trauerte über ihren erstgeborenen (II: 15). *Rajtam* siránkozott, engem vádol, *feltettem* kesereg: was weinte sie? über mich (II: 115). Nevettél is, talán moralizáltál volna is új professióm felett (IV: 198). Verseid *felett* igen, sok jegyzéseket fogok tsinálni (Lev. 448). Lyányszeméllyel bizonyos pont felett soha sem kell tréfálni: dass man über einen gewissen punkt mit dem frauenzimmer nie scherzen muss (Barnh. 87). — NB. Búsulni fogsz Ojthonának eltűnt szépsége *felett* te is: trauern wirst du um Oithona's entschundenen ruhm (VII: 75). Úgy örvende most a király az ő Fillánja *felett*: so war der fürst voll freud' um Fillan (VII: 249).

Ide tartozik az állapothatározó helyett a *tributum praedictivum* használata, csakhogy ez az idegenszerűség Kazinczy-

nál sokkal régebb,*) s nem is annyira germanizmus, mint inkább latinosság, úgy hogy pl. Kazinczy olyan helyen is él vele, a hol erre a német kifejezés nem is esábíthatta volna. Példák:

Sokáig késett az ajtónál, *halvány*, mint a holtak: lang lebt er da, *bläss wie ein todtter* (II: 199. helyesebben Kónyi 185: Ábrázlatjában halaványodván; de viszont más helyen ez fordít szolgál, s Kazinczy helyesen: Mostanság kettős gyorsasággal siet Kain az atyjához; az, *ereitől ment*, magát egy törzsökhöz támasztá: izzit elte Kain zu seinem vater der *kraftlos* an einem stamme gelehnt (Kónyi, Ábel 24. Kaz. II: 27: . . . atyja után, a ki mostan *elgyengülve* keservében, egy fának törzsökére hajlott). Ragyogva kélisz elő, *hasonló* a kelet sugáraihoz: herrlich steigst du empör, dem strahl in osten *vergleichbar* (VI: 181. Dícsőn kélisz elő, *mint* a sugár támadaton, Fáb. III: 268). Ki ömöl alá a tetőről, *hasonló* az éjjel jött folyamhoz? wer geusst sich von östlichen höhn, *vergleichbar* dem strome der nacht (VII: 49. Fábian: Ki omlik kelet bérczéről, az éjtzakának árjaként?) Sűrűn ömlénk setét sorainkban reájok, *hasonlók* a fergetegek rivacsához: stürmten hin wir in dunkeln reihn, gewitterschauern *vergleichbar* (VII: 148). Magasan kelő keble kitűne, *fejér* mint a habok felett a tajték: hoch wallt ihr sichtbar der busen, *weiss* wie schaum auf der fluten gewog (VII: 133). Mint a jégzobor a rengetegekben, úgy áll meg, *hideg, bátor és erős*: . . stand der held, kalt, kühn und stark (VII: 295. Fábian: Úgy állt hidegen, bátran, erősen). A nem ártalmas szokásoknak kész követőjök, de tántoríthatlan a vétkes példák behatásainak el nem fogadásában, fenn úszott a nagy világ ragadozó habjain: docile aux usages innocens, incorruptible aux mauvais exemples, il surnageait au torrent du monde (I: 284). *Egy szirt*

*) Mint gallicismus már Haller Lászlónál és Báróczyánál fölép; pl. Haller: Megjobbítását, *annjászor vétkes*, rein'nyleni nem mérészelte; Báróczyánál: *Érzékeny*, nékie okozott fájdalomaihoz, nem tudta úgy képzelni könnyeit, hogy . . . és: *plein* de ces idées consolantes, il arrive chez Erigone: *teljes* ily vigasztaló gondolatokkal, elérkezik Erigonéhoz (Bár: Munk. VIII: 46. Kazinczy ugyanezen helyen magyarosan: *eltelve* e vigasztaló képzetekkel, érkezik Erigonéhez I: 47). — Mint latinosság legtöbbször a codexekben, de itt-ott később is; pl. Mint lézen a' mi dolgunk, ha Urunk-mellől el-futunk a kísértet idején? ha ő néki hál'-adatiának találatunk (Pázm: Préd. 1093).

állá Osszián a kardküzdesben: ein fels stand Ossian im schwertkampfe (VI: 64. Osszián szirtként állt a küzdesben Fáb. 87). Emeld te magasra síromat, *tanítját a te hűségednek*: hoch erhebe mir das grab, ein zeichen deiner lieb (VII: 7. Magyarosabban Fábian III: 62: Emelj magas sirt én nekem hűséged jeleül). Hogy inkább látszhasál a hazát számkivetett megtámadni, mint Consul összedülni (Kaz: Cic. 13). — Vállain *tégedet eljédtet* vig bahotával felkap: . . . mit lautem gelächter dich erschrockene emporhebt (II: 365. Kónyinál 41: Téged *mint megijédtet* emel; Nagy S. 169: Csepegő vállain nagy bahotával *ijédten* emel fel). — Ne állj soha *hasztalan és renyhe*: nie steh' umsonst und vergebens (VII: 216). Hogy én azt kényszerített, éltelen eszköze az ő akaratjának, tettem: dass ich *als* ein gezwungenes lebloes werkzeug seines willens handelte (VIII: 279). Már akkor midőn szelíd atyám még gyenge gyermekét ölebe zárt (Lev. I: 313. e h. gyenge gyermekkoromban).

III. A dativust többször használja németesen, a hol vagy nincs szükség rá, vagy másféle határozót szoktunk az ige mellé tenni:

Idvez légy nekem, Mykon! sei mir gegrüsst, Mykon (III: 6. Az Idilleknek 1. kiadásábn 8. l. még magyarosan írta: hozott Isten, Mykon). — Bizzál engem bosszús végzeteimnek: überlass mich meinem schicksal (V: 91. a Sztellának 1. kiad. 70: hagyj annak a bosszulónak). — Hókarú leány, te, kinek minden társad hátrál: holdes mädchen, dem weichen die jungfrau (VI: 12. e h. ki elől hátrál, v. kinek enged. Fábian 16: Kecses hölgy, legszebb a szüzek között). Tudva van neked mi hasznos: nicht unbemerkt bleibst dir, was frommt (VII: 379. e h. előtted). Kikről tudta, hogy ötet neki irigylik (I: 20). Ismét egy vonás, melyet irigylek *egy Marwoodnak*: wieder ein zug, den ich der Marwood nicht gönne (SS. 108. Ez egyébiránt mint az *invideo* szerkezetének utánzása régi latinizmus, így már Zrinyinél, Káldynál, l. NyttörtSzót.).

IV. A németes módhatározók közül leggyakoribb a «ki vele», «félre vele» stb. (mint már Faludinál, l. erről A Magyar Nyelv I: 270). Például:

Félre velek, az érzésnek azokkal a' lidérczeivel mellyek olly hirtelen fellobbannak s elalusznak: Loin de moi ces lieux de sentiment passagères et renaissantes (I: 86): *Félre azzal*: weg

damit! (Barnh. 125). Vagy éppen nem szállani, vagy *ki a beszéddel*: ganz geschwiegen oder ganz mit der sprache heraus (57). *Ki a szóval*: rede, sprich! (115). *Ki tehát a szóval*, tartalék nélkül: so sage ich ihnen dass. . . (SS. 48).

Szintén a *vel*-ragos módhatározó van németesen alkalmazva ebben a mondatban: E csapodársággal megkémélhetett volna (SS. 94).

Egyes módhatározók németes használata: Hogy úgy: wie so (VIII: 200, 203. Szigligeti: hogyan! magyarosan: hogyhogy?*) — Búsul; hihetőleg úgy szerencsétlen, mint én: vielleicht ist er *eben so* unglücklich, wie ich (Reg. 147). — Mint szomorú minden körülöttem: wie traurig alles ist! (III: 115. az Idylleknek 1. kiad. 143: «be szomorú . . .», v. milyen szomorú, mely szomorú). — Fenn ideje, hogy útunkhoz lássunk: es ist hoch zeit (Nyr. XII: 511).

Ellenben pl. magyarosan alkalmazza a tagadó szókát nemely esetekben, mikor a német nem él vele:

Az öreg elment, halait nem tudom *hol, hol nem?* eladni: der alte mann ist weggegangen seine fische ich weiss nicht *wo* zu verkaufen (Diog. 146). Oly hosszú históriát el tudok róla mondani, hogy az *hogy lenne, hogy nem lenne*: wie alles gehn könnte und gehn mochte (V: 217). — Oh mint nem enyelegtek ők: o wie sie sich liebten (II: 343. Kónyi 13: oh mikép szerelmeskedtek).

V. Az igekötők közül néhányszor németesen használja a *föl* és *ki* szókákat: Kettőt fittyente, röviden és élesen, *s fel-fülett*: puff dann zweimal kurz und scharf und lauschte [= horechte auf] (Reg. 291). — «Hamar rakja ki az Úr minden szerencsétlenségeit. Minna látni akarja, mennyit *nyomhat fel*. Hát?» geschwind kramen Sie Ihr unglück aus. Sie mag versuchen, wie viel sie dessen *aufwiegt*. Nun? (Barnh. 57. v. ö. «Regéim sok embereknék tetszettek, kiknek itéletek *felüti* Kazinczyét» KisfS. Glott. 140). — Örvendve néztem *ki* a jövendőre: entzückt sah ich in die zukunft *hinaus* (III: 42. e h. néztem a jövő elé v. tekintetem a jöven-

*) Szintén ilyen fölös mutató szó van a kérő mellett ebben: Oranien: Egyet még nem próbált. — Egmont: Mit azt? Eins hat er noch nicht versucht. — Nun? (VIII: 178).

dőbe). A ki magát oly sok holmin *kitette*: ein mensch der sich über so vieles *aus*-setzt (V: 112. e h. *tültette*).

Újabb időben sokszor idegenszerűen elhagynak egy-egy igekötőt, főleg az elvégzést kiemelő *meg* és *el* igekötőt. Már Kazinczy is gyakran elhagyja ezeket, még pedig szándékosan rövidség kedvéért:

S osont; und floh (II: 130. Kónyi 120: és *el*-futott). Megint [el-] találád: du hast es wieder getroffen (Barnh. 53). Kész voltam [meg-] halni (V: 207). Hal! er stirbt (198. SS. 140). Hogy halok: dass ich sterben müsse (SS. 129). Hogy az én nagy ellenségem *ölve van*: dass meine feindin getötet ist (Reg. 112). «Nem tudnád-e megmondani, honnan ered a monda? kérdé B. — Mondom, felelé L.»: das will ich dir gerne erzählen (132). Alig merem magamnak is vallani (V: 223). A ki ijedni nem szokott (VI: 16). Nekem fiam nem jelen (109). — Távolról látá fejlődni [vissza-] térő fiának vitorláját (92).

C) Az infinitivus.

Ez egyike azon mondattani alakoknak, melyekkel írónk leginkább visszaélt: a régiek a latin, az újabbak a német és francia nyelv hatása alatt. «A latin infinitivus szűkebb körénél fogva valamivel közelebb áll a miénkhez [mint a görög], de számtalan esetben nem azonosíthatni vele, holott a *-tum* végű supinumot csaknem mindig. A nyugoti új nyelvek infinitivus-körei is meglehetősen összeválnak a miénkével; de a világért sem úgy, hogy vaktában lehessen infinitivust infinitivussal fordítani egyikből a másikba. Már pedig hány példát írhatnék össze erre a zagyalékra!» így kiált föl Brassai, Akad. Értes. III: 397. — Már pedig azokat az idegenszerűségeket, melyeket az infinitivus használatára nézve az Antibarbarus megró, mind megleljük Kazinczynál.

I. Legkirívóbb németesség az infinitivusnak rá vonatkozó mutató névmással való használata, mint a következő mondatokban írta Kazinczy, ámbár itt éppen nem csábitotta erre a fordítandó szöveg: Mert nem vagyok *oly szemtelen azt gondolni*, hogy jobban tudom azt mint ő; denn *so* unverschämt bin ich nicht, *dass ich mir einbilden sollte*, es besser zu wissen als die natur (Diog. 260).

Kigyógyítani az örvöngöst, *arra* található szert: on trouve des moyens pour guérir de la folie. Man hat mittel narheiten zu heilen (Roch. 129). Különben idézhetünk olyan esetet is, hogy mintája, Báróczy, követte el ezt a hibát, s Kazinczy megérezte idegenszerűségét és elkerülte:

Tenéked köszönhetem, és azért jövök, néked általa hódolni: je vous dois [la couronne], et je viens vous en faire hommage. Bár. Munk. VIII: 45. Kaz: Neked köszönhetem, s imé hódolok vele.

Ide sorakozik az *elég*, *elég gyenge*, *elég rossz* mellett használt infinitívus *hogy* helyett: *)

Az ember nem bír elég erővel szavát fogadni mindig az eszének: nous n'avons pas assez de force pour suivre toute notre raison; wir sind nicht stark genug unserm verstande ganz zu folgen (Roch. 18). A ki magát és boldogságát kellemeidnek megadni eléggé gyenge: der schwach genug ist, sich und sein glück deinen reizungen zu ergeben (Diog: 77). A föld szegény volt ugyan, azonban mégis eléggel birt, táplálmányt és örömeket nyújtani napjainknak: doch hatte sie noch reichthum genug, bequemlichkeiten und anmut unsern tagen zu geben (II: 65. Kónyinál 60: Mégis elegendő bőséggel és kellemetességgel kedveskedett a mi napjainknak). S a te feleleteidet reájok! eléggé jök teged mentegezni, nem eléggé erősek elhárítani rólad a vétet: und deine antworten! gut genug, dich zu entschuldigen; nicht triftig genug, dich von der schuld zu befreien (VIII: 287). Gyáva gyilkos! nem eléggé bátor saját kezédel ölni, de eléggé galád, eléggé semmirekellő, más kívánságai miatt öletni: nicht tapfer genug mit eigener hand zu morden, aber nichtswürdig genug, zur befriedigung eines fremden kitzels zu morden (Em. 60). A ki eléggé gyáva magát asszony által öletni meg, nem érdemli, hogy éljen: wenn ihr so schwach wart, euch gegen ein weib nicht schützen zu können (Reg. 229).

Mind az eddigiek magyarosan következtető vagy véghatározó mellékmondatokkal fejezendők ki (*annjira hogy... arra hogy...*) s a németes és a magyaros szerkezet között ugyanilyen viszony áll fenn egyéb esetekben is gyakran. Így a következő mondatokban:

*) Régente az *elég*-nek 'képes, alkalmas' jelentése is volt, s ilyen értelemben járhatott vele inf.; pl. Nem vagyunk elégek valamit mi magunktól gondolni (Telegdi: Evang. II: 690 b).

Hatalmas véget vetni gyötrelmeidnek: mächtig deine qualen zu enden (II: 367. Kónyinál is németesen: elegendő hatalmas a te kinaidnak végét szakasztani. Az e. hajós 43). *Késznek, erősnek érzem magam, mindent merni*: ich fühle mich willig und stark, alles für sie zu unternehmen (Barnh. 119).*) *Megértelve* életnek legédesebb gyönyörűségeit *kóstolni*, s azon könnyű munkáknak *megtevéséhez*: reif zu jedem süssen gefühl ihres daseins (Diog. 257).

Máskor az eddigiekhez hasonló esetekben mellékmondatot vagy másféle kifejezést alkalmaz, néha ott is, a hol a magyar nyelvszokás is megengedi az infinitívust; pl.

Elvégeztük, hogy még a gyanút is el fogjuk távoztatni: nous sommes convenus d'éviter jusqu'au soupçon (I: 43). Megegyeztünk még a gyanút is eltávoztatni (Bár: Munk. VIII: 43). Nem igyekszik-e szigetünknek minden állatja *mulattatásodon?* jedes geschöpf dieser insel sucht, mit freundlichem betragen dich zu erfreuen (II: 374. v. 5. Kónyi, Az e. haj. 51: E szigetnek minden alkotmánya *kedvetet nyelni keresi*).**) *Elszédithetik talán, hogy mindent jóvá hagyjon*: verführt ihn vielleicht, zu allem ja zu sagen (SS. 64).

II. A mitől? kérdésre járó igék közül nyelvünkben néhány elég gyakran fölveszi az infinitívus határozót: *fel bemenni, övizekelt ide jönni, irtózik csak gondolni is rá*, stb. Ezeknek analogiája menti, ha néha hasonló értelmű igék mellé, a német mintájára, odateszik az infinitívust:

S mi tartóztasson most azt ellened fordítanom? was hindert mich nun, den stahl wider dich zu kehren (SS. 51). Más alkalommal a verejték nem hátráltata téged engemet mindjárt megölelni: der hinderte dich ja sonst nicht mich gleich zu umhalsen (IX: 185).***) Nagysád tegnap oly távol látszék lenni

*) Menthető, mert mondjuk: *Késs vagyok mindent merni*.

**) A *keres* igének ezzel a németes használatával többször találkozunk Faludinál: Valami selyem matringgal ne *keressed* támogatni a böcsületet, érdemet s méltóságot (30). Lány könyörülő szókkal kereste lecsillapítani (148). Titkainkat bosszontó ellen-mondással és kemény erővel *keresik* kifakasztani (457).

***) Az újság kecsé és a bosszas szokás, egyenlően vannak gátlásunkra, meglátni barátink fogyatkozásait: nous empêchent également de sentir les défauts de nos amis; hindern uns in gleichem grade, die fehler unsrer freunde zu bemerken (Roch. 163).

ismét elébe lépni a fejedelemnek: sie schienen gestern so weit entfernt, dem prinzen jemals vor die augen zu kommen (Em. 68. itt a kettős inf. teszi még szokatlanabbá a kifejezést). Nem idegen, alkura lépni (SS. 22). *Pirulni elszokott szemtelenség* (III: 216. V. ö. Vörösmartynál s más epikusainknál *félni szokatlan, remegni tudatlan* stb., melyek megint a *félni szokott, remegni tud* kifejezésekhez csatlakoznak).

III. Mint mondat tárgyát is alkalmazza az infinitívust olyan igék mellett, melyek a magyarban más szerkezetet követelnek. Példák:

Nem *érdemlek* e kegygyel elfogadtatni: so gütig empfangen zu werden habe ich nicht verdient (SS. 121). *Eltökéltem* végre magára hagyni: je pris le parti de le laisser en liberté (I: 150. így Báróczynál is Munk. VIII: 62.)*) *Nem tartod-e elég szerencsének* profanálatlan szeretni s szerettetni?: unentweiht genossen und geliebt zu werden (I: 336. a Paramyth. 1. kiad. 30. *Nem tartod-e elég szerencsének, hogy fel nem háborítva szeretettel?*). Felleltem, a kire minden reményeimet vélem építhetni (V: 59).

Fölszólító mellékmondat helyett: Fejér vitorlákat *hagytam* feszíteni a szelek elébe: weisse segel zu spannen dem wind gebot ich (VII: 258. = meghagytam, hogy feszítsenek; Fábriánál: Fehér vitorlákat feszítették a szélnek; ellenben v. ö. Az Úr a pokolbeli félelemnek parancsol reá rohanni: der Herr befahl den schrecken der hölle, über ihn zu kommen. Kónyi: Ábel 120. Kazinczynál: Az Úr parancsola a pokol ijedelmeinek, rohanjanak reá II: 130.**)) Ismerjen hát ez a Sara Sampson bennem Marwoodra, kivel egy sorba *ne állíttatni* térdelve *kéri* önmagát Marwoodot: mit der Sie nicht verglichen zu werden, die M. selbst fussfällig bitten (SS. 116). — Alanyi mondat helyett: *Kötelességem* hallgatóim előtt *el ne árulni*, hogy tudományom nem csalhatatlan: ungeachtet ich als

*) Másutt Báróczy ezeket is írja: *esküszöm* egyedül csak te néked élni; *hízelkedett* magának, engemet megvizasztalni.

**) *Megengeded nekünk hozzád felkírdítani*: Du vergönneest uns, dir aufzuheben (Kónyi: Ábel 172). Kazinczynál: *Megengeded, hogy a bűnös felkiálthasson hozzád* (II: 180). — De megint németes inf. ott is, a hol az eredetiben nincs: László ezt is *eltemetni* parancsolá: auch ihm ordnete er ein anständiges begräbniss (Reg. 26).

philosoph verbunden bin, niemals einiges misstrauen in die unfehlbarkeit meiner ansichten zu verraten (Diog. 200).

Az accusativus cum infinitivo aránylag ritkán fordul elő Kazinczynál. *) De a *haggy* igével, melylyel különben összeköthető acc. c. inf., ezt néha szokatlan módon szerkeszti; pl.

Oh haggyd őket minket látni: o, lass sie uns sehn, wie wir kämpfen (VI: 248. Fábriánál jobban III: 193: *Oh hadd lássák, hogy' vivunk mi*). *S haggy történni egy változást* [helyesen: hadd történjék egy változás], miniszter lesz: lasst eine veränderung vorgehn, so ist er minister (V: 158).

IV. Főnevek meghatározására, főnevekhez jelzőül szokatlan magyarban az infinitívus; a németben ellenben nagyon közönséges és Kazinczy sokszor átteszi a magyarba is. Példák:

Az asszonyoknak közös birtoka a *legbizonyosabb mód* őket a társaság esendességére nézve *árthatatlanokká tenni*: Plato hält die gemeinschaft der weiber für das unfehlbarste mittel, sie unschädlich zu machen (Diog. 261). Egyszer kapjuk e *rest*, előre tolni magunkat (V: 100). A nagyok *szomja* lovaik által vonni fényt magokra (IV: 359). Hát az olthatatlan *szomj* tanulni, hallani, látni, előhaladni? (Siposhoz 92). A strázsának *parancsok* vagon nekik segélyekre kelni: jede wache ihnen beizustehen beordert ist (IV: 369). Felfegyverkezve a legjobb ügygyel s egész *elszánással* egy hitesegettnék képéről letépni az álarcot: bewaffnet mit der besten sache und aller entschlossenheit, einen verräter zu entlarven (V: 123). Midőn csak *intésre* sem vala szükség a legbelsőbb mozdulatokat is közleni egymással: wo kein wink nötig war, um die innersten bewegungen sich mitzuteilen (V: 156). Megszállott a *szesz* borral ölni el bánatomat: ich hatte lust mich zu betrinken (IX: 154. **) Bácsm. 1. kiad. 154: Feltettem magamban, hogy részegségig iszom). *Látója kísértetbe* jő azt mesterkélésnek venni (IX: 166). *Feltétem*, mindenben a jót, mindenben a legnemesebbet követni, soha nincs oly eleven mint midőn őt látom: nie ist mein

*) Megfosztotta volna magát a nap világától, ha ezt Seraphinája [neki] ártalmára állította volna lenni (I: 137). Én magamat szerettetni gondolám (93). Kik minden botolhatáson túl lenni képzelik magokat (SS. 69).

**) Igaz, hogy közel áll e járatos kifejezéshez: *Kedvem volt v. kerekedett borral ölni el bánatomat*.

entschluss, immer gut, immer edel zu sein, lebendiger als wenn ich ihn sehe (Em. 38). Igen szerencsétlen *gondolatot* kaptam fel megolvastatnom Sárával a levelet: ich sage mir selbst, dass ich einen ungeschickten einfall gehabt hätte, Sie, miss, zur lesung des briefes desto geschwinder zu vermögen (SS. 66). A' hazugság útlatja sokszor csak titkos büszkeség, tekintetet adni állatásinknak: l'aversion du mensonge est souvent une imperceptible ambition de rendre nos témoignages considérables; oft ist abscheu vor lügen nichts, als versteckter ehrgeiz, unsern aussagen gewicht zu erschaffen (Roch. 27).

Sok helyen azonban ugyanilyen infinitivusokat elkerül s más fordulatot ad a mondatnak. Példák:

Illik-e vétkeseknek tenni magunkat, eltolván *az alkalmat*, mely a történt hibát jóvá tegye: wollen wir uns strafbar machen, indem wir diese gelegenheit von uns stossen, all das vergangene herzustellen (V: 149). Nagy *reményt* nyújtottak magoknak *annak elnyeréséhez*: machten sich grosse hoffnung, diesen platz einzunehmen (VIII: 129). Magányomból *azon vágy* ránta ki, *hogy* láthassam még egyszer a hajdan ismert földet: aus der wildniss hat mich die sehnsucht herausgelockt, das land zu sehen, das ich früher gekannt (Reg. 43).

Különb a főnév mellé tett németes infinitivus már Báróczy-nál előfordul (pl. «Elértem *célotam*, neki tetszeni»), és újabb, főleg napi irodalmunkban nagyon gyakori (igy Jókainál: Van-e adott *szavuk* egymást el nem árulni stb. l. Antibarbarus), annyira, hogy pl. még Imrénél is fölüti fejét, éppen az Idegen és Hibás Szólások Birálatában.*)

V. Helylyel-közzel még egyéb esetekben is el idegenszerű infinitivussal; pl.

De mit nevez csendesnek lenni, atyám? (aber was nennen Sie ruhig sein?). Keblünkbe tenni kezeinket? szenvedni a mit kell? (Em. 94). — Ezt óhajtja ő s minthogy ebben nem boldogul, *nem ismér egyéb utat mint kedvelennek mutatni magát*, hálátlanságot, megtévedést emlegetni, rettenetes kilátásokkal ijesztgetni bennün-

*) «A *hanyagság* idegen szóknak ellene állani, a *bágyadság* régi jó szókat erőlyesen használni, a *tehetetlenség* úgy hangsúlyozni, úgy alkotni szókat, mint önálló nemzeti műveltség öntudata kívánta és okozta volna: már e [XVI] század végén feltűnik». 71. l.

ket a jövődre nézve, azzal ijesztgetni, hogy bennünket itt hagy (VIII: 175. «Nincs más útja, *mint hogy szeszélyes legyen*, a hálátlanság s oktalanság miatt panaszkodjék, a jövőben szörnyű kilátásokkal fenyegetsen, s fenyegetsen, hogy el akar menni». Szigligeti): so hat sie keinen weg, als launisch zu werden, sich über undankbarkeit zu beklagen, mit schrecklichen aussichten in die zukunft zu drohen und zu drohen — dass sie fortgehen will.*)

VI. A kettős infinitivust vagyis az infinitivustól függő infinitivust Imre S. szintén idegenszerűnek tartja. Mi ezt nem mernők mondani, csak annyit engedhetünk meg, hogy kissé szokatlan, de a maga helyén alkalmazva éppen nem sérti a magyar nyelvérzékét s legkülönbözőbb írónknál is előfordul. Példák:

Vétkes szorgalmatosság a következőket *akarni tudni* (Madarász: Evang. 87). Erőszak ellen erőszakkal szegülnie, a rabló keselyűt galamb karommal *megsebezni próbálnia*, még akkor is természetes volna, ha . . (Szász K. Kisf.-társ. Évl. új f. III: 88). *Olvasni tanulni* hát annyi mint *tanulni tanulni* (Pesti Napló XXX: 239. teza). — *Tudni* ugyan *nem tudni* semmit, de azért minden jól megy («Ellenőr» X: 307). — Előbb meg kell *tanulnunk írni* (Katona: Bónkb. III. fv. 4. j.). — Mi jól esett mintegy *inoqni látnom* a világot (Vachot S.).

Igaz, hogy Kazinczynál ez a kettős infinitivus sűrűbben előfordul, mint akármely más írónknál, nemcsak fordításaiban, hanem leveleiben is:

Az égnek *könyörögni akarni*, annyi mint *könyörögni*: dem himmel ist *beten wollen* auch beten (Em. 33). *Tudni csendesen lennünk*, s *kelleni csendesen lennünk*, nem jön-e egyre: *ruhig sein können* und *ruhig sein müssen*, kommt es nicht auf eines? (93). — Mig erő lesz agyvelőmben *becsülni tudni* a Kiseket (Lev. I: 123). Szeretném a professzor urat mindég *dolgozni látni* (Siposhoz 11).

*) Ilyen ez is: csak születési elsőség vala, s *nem egyébre szolgálta ndlok, mint az ártatlanokat elnyomni*: den sie jetzt zur unterdrückung anderer sterblichen missbrauchten (I: 363. Paranyth. I. kiad. 57: Csak ártatlanoknak elnyomására szolgált).

D) A jelző.

I. A főnévi jelző köréből a genitivus qualitatis gyakori használatának nagy része van az Osszián idegenszerű színezetében. A genitivus qualitatis a mi nyelvünkben egyáltalában szokatlan s olyan sűrű alkalmazása, minővel Kazinczy utánozta Ahlwardt német Ossziánját, nagyon is feltűnő. — Példák:

Sniván, *ősz fürtözetnek férfja*: o Snivan des grauen gelocks (V: 50. Fábrián 71: óh Sniván ősz fürtözettel). Így szólla a győzelmek Kukullinja: so sprach Cuchullin der sieg' (55. Fábrián 76: a győző Kukullin). A puha kéz leánya: sprach Galehos der zarten hand (105. Fábrián 144: a lány kezű Gálkosz). Kellemes ifja a szög üstöknek: lieblicher jungling des blonden gelocks (116. Fábrián 160: szőke fürtű kellemes ifjú). — Fel a vér csatájára: blutkampff (79. Fábrián 109: Fel a vérharczra; helyesen: a véres harcra).

Sokszor azonban a magyar nyelvszokásnak jobban megfelelő s vagy *ú* képzős melléknévvel fordítja:

Mondd a paizsos Szváránnak: sage zu Suaran der schilde (VI: 36. Fábrián is így). Békét akarsz a tengeres Loehlinnal: willst frieden mit Lochlin des meers (37. 115. Fábrián 159: a vizes Loklin). Ki a völgyes Szelmából jössz: der von Selma der tale du kommst (93. = Fáb. 129). — *Jer lágybeszédű Agandéka*: komm Agandecca der sanften red' (53. Fábrián 75: nyájas ajkú A.). — Karachának zengő mezejin: auf Carachas felder des halls (119).

II. Jelző határozó alakjában. A németben közönséges dolog, hogy jelző helyett határozót tesznek a főnév mellé, a hol mi megfelelő értékű melléknévet képezünk, pl. bécsi levél: *ein brief aus Wien*, a római Szent-Péter-egyház: *die Peterskirche in Rom*, füles korsó: *ein krug mit einem henkel* stb. Az ilyen német kifejezéseket mai napság igen gyakran utánozzák és utánozta már Kazinczy is, főleg a *vel*-féle határozókat:

Alklótha az ősz hajakkal: Aleletha mit grauem gelock (VI: 245. Fábrián III: 189: ősz haj-fürtű A.). Hol lelek én neked menedéket, ó Darthula, a barna hajjal? o Dardul mit braunem gelock (264. Fábrián is III: 215: Hol lelek én neked menedéket oh Gyárdul, barna hajaddal?)

És ugyanily módon fordítja gyakran az előbbi cikkben tárgyalt genitivus qualitatis is:

Gyűlölte Kómált a kék paizsszal: feind von Comal der bläulichen schild' (VI: 47. a 300. l. ezt így magyarázza: «a széppajzsút»; Fáb. 61: Meggyűlölte a kék-pajzsú Kómált). Bragéla a gyönyörű hajfürtökkel, sirass engem: o Bragal, reizenden haupthaars, betraure mich (60. Fáb. 82: Oh gyönyörű fürtű B.). Fillán és Oszkár a barna fürttel, hareznek fiai: Fillan und Oscar braunen gelocks, söhne des kriegs (68. Fáb. 93: F. s barna-fürtű O.). Kérdé Fionghal a szép fürtökkel: sprach Fingal des schönen gelocks (203. Baacsányinál, Toldy kiad. 152: Kérdezé a széphajú F.; Fábriánnál III: 7: Monda a szép fürtű F.).

Néha más efféle kifejezést is átesz a magyarba s leveleinek egy helyén (I: 133) okát is adja, hogy miért:

«Igy tettem a könyv címjét: Yoricknak érzékeny *utazásai Francia- és Olaszországokban*. Az a *való* szörnyű szó s látszik, hogy Gyöngyösi el merete kerülni, még pedig abban a strophájában, melyet én ugyan legszebbnek tartok:

Gondolnád azt lenni Dido siralmának,

Töle elválásán Anchyses fiának.

Töle elválásán. Elisit való.»

Csakhogy ezen példa és Kazinczyé közt az a nagy különbség van, hogy elül van a jelző, a minthogy ez a magyar jelzőnek rendes helye. *) Továbbá az olyanokban, minő az «*utazás Franciaországban*» nem ütközünk meg, mert a jelzett szó ige származéka, tehát jól megfér az illő határozóval. Más névszókhoz azonban nem igen teszünk jelző gyanánt határozót s minden esetre kivételesek és korlátolt számuk a *helyre legény, tejbe kása*-féle kifejezések.

E) A szórend.

I. Legföltűnőbb szórendi vétsége Kazinczynak — a miben mai írónk is legtöbbit vétének — az, hogy a mellékmondatok szórendjében utánozta a németet, vagyis hogy a mellékmondat igéjét szereti a mondatnak végére tenni. Hogy ezt nem szándé-

*) Azért alább a szórend rovatában újra megemlékszünk e jelenségről s egyéb példáinkat ott soroljuk föl.

kosan tette, azt valószínűvé teszi az, hogy e hibát legelső fordításában ép úgy megtaláljuk, sőt még nagyobb mértékben, mint a későbbiekben. Szemmel látható pl. a német szórendnek prózai áttétele a következő mondatban: A ki magát oly sok holmin kitette: ein mensch, der sich über so vieles aussetzt (V: 112. e helyett: A ki oly sok holmin túltette magát). Bár a választott kör kebeléből kiszakasztva valék, lelkem annak javát mindég óhajtotta: die liebe des volkes, des erkornen, dem ich entrückt ward (Kaz.: Pyrk. 11).

Leginkább olyan mondatokban van ez a hiba elterjedve — s már Kazinczynál is jobbra ezekben fordul elő — a melyekben összetett igenév van. Ilyenkor ugyanis még hozzájárul az a körülmény, hogy a németben az összetett igenév elválhatatlan egységet képez és fordítóink (ujabban már eredeti íróink is) ebben is utánozzák a német mondatot. Így keletkezik aztán ez a szórend: *le-vágni kell* = abschneiden muss, *le-vágra van* = abgeschnitten ist, e h. *le kell vágni, le van vágra*. — Példák Kazinczyból:

De, felteszem, csak azért vetettem el fapoharamat, mert a nélkül *élni tudok*: aber, gesetzt ich hätte den becher fortgeworfen, weil ich ihn entbehren konnte (Diog. 19). A ki a természet vendégségét *megemészteni akarja*: der das ganze gastmal der natur . . allein verschlingen will (97). Ha a józan okosságot és társaságosságot *eltesztelni igyekeznek*: wenn sie vernunft und geselligkeit allgemein zu machen bemüht ist (173). A vig nép mindent megtesz, a mit neki *megtenni kell*: ein fröhliches volk tut alles, was es zu tun hat (177). A mit neki *elbeszélni fogok*, nem lesz ujság előtte: die wahrheiten von dem Mellefont, werden ihr vielleicht nichts neues sein (SS. 98). — A ki *megítelni akar*, miért nem szállít meg? (Lev. I: 254). Ha a Múzsza *meglátogatni akarna*, kérlek, ne tiltsd el látogatását (327). A nélkül, hogy a dologgal *megismerkedni akartak volna* (Siposhoz 107). Hogy életemnek minden napjára *lelincvolva leszek*: auf zeit lebens gefesselt zu sein (SS. 88). *Ki elmerülve van*: welche in gedanken steht (74).

A határozó igenevet sokszor a főmondatban is így rendezi:

A természet szépségei nem vesztik el előttem gyönyörködte-tőségeket, viszontagságai ellen pedig *megedzve vagyok*: und gegen ihre abwechslungen bin ich abgehärtet (Diog. 92). *Mezfrissülve vagyok* egészen: munter und neubelebt bin ich (III: 143). De őrnagy úr nem csak *elbocsátva van*: doch Sie sind nicht blos ver-

abschiedet (Barnh. 105). S a kit elcsábítottam, *elcsábítva akart jenni*: und die ich verführte, wollte verführt sein (SS. 11). — *Elkészervedve valék*, bármikor szemembe tűnt (Lev. I: 281).

Ellenben a szokott magyaros szórendet látjuk pl. a következő mondatokban:

El vannak üzve az ég fellegei: zerstreut ist des himmels gewölke (VII: 37). *El volt aluva* az öreg kornak szeme: erloschen war des alters aug' (101). *El lévén eresztve*, úgy hiszi, hogy beesületében van megsértve; *meg lévén löve* karja, úgy hiszi, hogy benává van téve: weil Sie verabschiedet sind, nennen Sie sich an Ihrer ehre gekränkt, weil Sie einen schuss in dem arme haben . . (Barnh. 107). Mely igen *le vagyok kötelezve* az óhajtásodért: wie sehr bin ich Ihnen für diesen wunsch verbunden (SS. 74).

A Kazinczynál régibb írók nyelvezetében ezzel a germanizmussal csak nagy ritkán találkozunk. Csak három író tudnánk megnevezni, a kiknél ismételve előfordul. Egyik a német Heltai, ki egyéb dolgokban is szokott hibítani, másik Illyés András, harmadik a gondatlanul fordító Kónyi: — Példák:

Öte a kárpitnak *öszve foglalva legyen*: quinque cortinae sibi jungentur mutuo (Helt: Bibl. I: Ooa). *El járadvá valának* (Helt: Krón. 12). — Csak megmagyarázni akarta . . (Illy.: Préd. I: 435. stb). És a földről *fel-emelni akarta*: und wollt' ihn von der ert' aufheben (Kónyi: Ábel 118. Hogy felemelje a földről Kaz. II: 128). Mostanság az halottra borúlva *meg-ölelni akarta*: wollt' ihn umarmen (Kónyi u. o. 162. *Meg akarta* azt ölelni, Kaz. II: 168).

II. Egy másik sajátja Kazinczy szórendjének, hogy fordításában szereti *hátra tenni a jelzöt*, mind a főnévi, mind pedig a melléknévi jelzöt, pl.

Rhea, *az anyja a halhatatlanoknak*: Rhea, die mutter der götter (I: 347). Egy szirtben, *a keményében a felhőnek*, ketté törte lába szárát: am felsen, dem kern der wolke (348. Paramyth. 1. kiad. 41: a felhőnek szirt-magván). *Erőtlen fejedelme Tóranak*: kraftloser gebieter von Tora (VII: 17. Fábán: Tóranak erőtlen ura). *Leánya Hermannak*: tochter Hermanus (20. Herman leánya, Fáb.). — Kialta *Fion-ghal az erős*: sprach Fingal, der held (VI: 5. Fábán: Fingal hős negyed nap így szól) stb. stb.

Ámbár a jelzőnek ilyen hátratétele a magyarban előfordul és megengedhető s ámbár vannak, kik ez elhelyezést szépnek s

helyesnek tartják: *) nézetünk szerint a magyar nyelvszokást csak az tartja tiszteletben, a ki e megfordítást csak esinján alkalmazza, nem pedig oly gyakran mint Kazinczy (főleg Ossziánjában).

Ide csatolhatjuk azt az idegenszerű szörendet — ámbár abban az időben majdnem általános volt — mely a rangot, hivatást jelölő szót a név elé teszi: A *Gróf Oliva* levelét: den briefen des grafen Oliva (VIII: 167. Szigl: Egm.: Oliva gróf levelét). Kapitány Breda (u. o. 164). Csak egy tisztet tudunk, a ki ember volt, *hadnagy Molnár* úr (Lev. I: 304). — Ez a magyaros nyelvszokástól ép oly idegen, mint pl. a keresztnév előretétele, melyet Kazinczy hibáztat (MMús. I: 54).

III. Az olyan határozó, mely nem az igéhez, hanem cselekvést vagy cselekvőt jelentő névszóhoz tartozik,**) nyelvünkben inkább eléje teendő névszónak, mint mögéje, pl. A fogalmi eszközök leszállítása normális mértékükre: a f. eszközöknek n. mértékükre (való) leszállítása; beszélve romlásunkról az Andrásy-rendszer alatt nyíltan vallottam: beszélve az A.-rendszer alatti romlásunkról nyíltan vallottam. Az utóbbi példában látjuk, hogy a megrótt elrendezés kétértelműsége is ad alkalmat, mert az időhatározó az igéhez is tartozhatnék. — Mint mai íróinknál, már Kazinczynál is sokszor látjuk, hogy hátrateszi ilyenkor a határozó

a) Az egész kifejezés előkészítő vagy kiegészítő: *A te összehasonlításod a vízhordóval*, mindenkor az utolsóbbnak ad elsőbbséget: so fällt die vergleichung zwischen dir und dem wasserträger allezeit zu gunsten des letztern aus (Diog. 160). Mint gyötör engem az ő elesendesíthetetlen *haragja a jámbor Ábel ellen*: wie quälet mich sein groll gegen den frommen bruder (II: 164. Kónyinál 153: Oh mint kínoz engemet az ő öccse iránt való gyűlölsége). Te, *megengeszteltetése a bűnösnek az istenséggel*: du grosse versöhnung des sunders mit Gott (II: 183. Kónyi is 175: Te drága megbékélése az embernek az istennel). A római nép *szenvedelme a theaterhez* igen nagy (IV: 403). *Egy hálás gondolat az ég eránt* a legteljesh imádság: ein einziger dankbarer gedanke gen himmel ist das vollkommenste gebet (Barnh. 51). *Rövid eltávozása alatt a fédtetlenségből*, nem tanulható el még a tettétést: in der kurzen

*) Imre S. Szépir. Flgy. II: 66.

**) V. ö. fent a jelzőről szóló II. pontot.

entfernung von der tugend kann sie die verstellung noch nicht gelernt haben (SS. 57). — Melyben a Rummy által lefordított *aufsatzom a magyar versificationának négy nemét felől* előfordul (Lev. I: 177). *Z. úrnak levelkáját hozzád* ugyan jól tevéd, hogy nekem megküldötted, (Siposhoz 82).

b) Az egész kifejezésen nyomaték van: Az istenek bosszúsan *s elszomorodva az emberek hálátlanságok felett* költöztenek vissza az Olympba: voll traurigkeit und zorn über den undank der menschen zogen die götter in den Olymp. (I: 357). Egy tekercs *bécsi rajzolatját* néztem *copiak után* (Siposhoz 74). — S eldőlt a leggyorsabb a vadászatban: und fiel er, der schnellste der jagd (VI: 100. Fábrián 137: S eldőlt a leggyorsabb vadászó). — Szeretnek *az istenek is a ligetben, az istenek is a folyamokban*: es lieben die götter in den hainen und die götter in den flüssen (II: 316 Nagy S.-nál 112: Az erdei istenek s a folyóvízi istenek is szeretnek).

Kétségtelen, hogy ilyenkor magyarosabb a határozónak mint jelzőnek a jelzett szó elé tétele, még pedig a *való* *) vagy más ige-névvel vagy pedig bármilyen segédeszköz nélkül. Például: *«A vízhordóval (való) összehasonlításod»* fent az első idézetben; v. ö. a másodiknál Kónyi fordítását. A sebekből ötlött vér: sangvis de stigmatibus (EhrC. 68). *«Tőle elválásán»* (Gyöngyösi, I. fent). *«a nélkül hogy elvesztette volna rá varázsát»* (Beöthy Zsolt). — Vagy végre, ha lehet, melléknevet köpezünk a határozóból s így tesszük jelzővé; pl. *«a jámbor Ábel elleni haragja»* a második idézetben; v. ö. a legutolsónál Nagy S. fordítását.

II. Az összetett mondat.

A) Mellérendelés.

I. Az ellentétes kötőszók közül a *pedig*-et és az *akár*-t néha elhanyagolja más kapcsolatok kedvéért.

A mondatkezdő *pedig*-nek a németben *und doch* vagy más-

*) Kazinczynak a *való*-tól való idegenkedéséről I. fent a jelzőről szóló fejezetet.

féle ellentétes kötőszó felel meg, s azért a *pedig* helyett néhol *és mégis* t tesz Kazinczy:

Megborzadok e gondolatra; *és mégis* oly valón, oly bizonyosan áll lelkem előtt e gondolat: nem látjuk meg soha többé egymást: *und doch steht da der gedanke so gewiss vor meiner seele* (IX: 62). «El fogna tölem borzadni. *És még is* sokért nem akarom hogy miattam egy bús órája legyen»: sie würde schaudern vor mir, *und bei allem wollt' ich doch nicht, dass sie eine einzige trübe stunde meinetwegen haben sollte* (IX: 130). — V. ö. ellenben: S megint visszatértek-e gondok? *Pedig* mikor téged látlak, Eastelle! mikor kezeidet tartom! akkor minden gond fut előlem: Kommt ihr schon wieder? — *Und doch, wenn ich dich ansehe, deine hand halte, Stella! flicht alles* (V: 50).

Az *akár* kötőszó kellett volna a következő mondatokban: Az újabb időkben a nagyok, *oka legyen annak a mi lenni akar*, elveszve vagynak az egészben: neuerdings aber scheinen die vornehmern, *es sei nun aus welchem grunde es wolle*, verloren in dem ganzen (IV: 375. e h. *akár*-mi az *oka*, v. *akármi* legyen az *oka*). A' ki, *legyen az a' kevélységből, legyen rettegésből*, setét utba be nem megyen, igen igen derék ember lehet. . (IV: 307). Legyünk elmések *vagy* ostobák, istenesek *vagy* világiak, sem így, sem úgy nem tarthatunk meg: wir mögen nürrisch *oder* vernünftig, weltlich *oder* geistlich gesinnt sein (SS. 36. e h. *akár* elmések, *akár* ostobák stb.).

II. A következőket főmondatokban föltétes mellékmondat után az *úgy* szó használatát voltak a kik németesnek bélyegezték. Lássunk példákat:

Ha visszatérek oda, *úgy* Trenmornak fegyverével térek vissza: soll weichen ich, *so* ist's mit den waffen von Trenmor (VI: 116. Fáb. 160: Ha térnem kell, T. fegyverével térek).

Ha meg kell halnia: oh, *úgy* ne hagyd el őtet az eloszlás rettenetes órájában: soll mein vater sterben, o *dann* steh' ihm bei, in der schauervollen stunde (II: 99. Kónyinnál, Ábel 91: Ha az én atyámnak meg kell halni: oh légy segedelműl néki). De ha szeliden jelensz meg, *úgy* koránynak leblei repdesnek körül: aber, wallst du in milde hervor, *dann* umsäuseln dich morgenlüftchen (VI: 195. Fáb. III: 287: De ha szeliden lépsz elő, *úgy* hajnalszel-

lők suttognak körül). Így fordítja még Kazinczy a német *dann* t az *úgy* szóval VII: 21, 64, 110 stb. stb.

Ha erőszak visz az oltárhoz, *úgy* ott hitszegés s szentségtörés várnak reám: si la violence me conduit à l'autel, le parjure et le sacrilège m'y attendent (I: 143. szintígy ford. már Bá r ó e z y VIII: 58). — Ha igaz az, hogy szép lelkeket formálni dicséretre érdemes: *úgy* nem kéltetem, hogy azt javallani fogod (Lev. I: 270). Ha historiai s filozofiai tárgyat tesznek czélül, *úgy* senki sem botránkozik meg az ő rossz magyarságokon (Lev. I: 17). «Nem emlékezem ha bécsi utam olta hozzád irtam e? Ha irtam, *úgy* bizonyosan irtam, hogy miket láttam s hallottam ott, *úgy* levelem boszantani fog azoknak másodszeri előbeszélése által (Siposhoz 30).

Ebben az *úgy*-ban rendesen dunántúliak és dunamellékiek ütköznek meg, mert az ő nyelv szokásuk ilyenkor *akkor*-t kíván. *Pedig* Kazinczy az *akkor*-nak szó szerint megfelelő német *dann*-t is ilyenkor mindig az *úgy* szóval fordítja, s ezt használja akkor is mikor franciából fordít, akkor is mikor eredetét ír, végre akkor is mikor az előmondat főmondat; pl.

Szaporítsd meg kevés számú nyájamat, *úgy* belőle szegény szomszédomat is részeltethetem: lass meine herde sich mehren, *so* kann ich sie mit meinem armen nachbar teilen (III: 7). Éreztessed azt csak felényiben Daphnéval, *úgy* neked áldozom esészemét: o lass Daphnen nur die hälfte *so* für mich empfinden, *dann* will ich diese schale dir weihn (III: 92). *Úgy* sokáig várandod őtet: *und* lang wirst barren du Morna (VI: 12. *Úgy* soká fogod te várni, Fáb. 17). «Mevakult mind a két szemére. Az szomorú dolog. *Úgy* természetes hogy nem madarászhat: ja, *da* taugt er freilich nicht zum vogelsteller (IV: 219).

Ha mindezekhez még tekintetbe vesszük Arany J. javalló nyilatkozatát (M. Nyelvőr I.) és az én adataimat (A M. Kötőszók I.): akkor a *ha—úgy* kapcsolatát nem fogjuk az idegen szerkezetek közé számítani s el fogjuk különíteni a valóban németes *minthogy* — *úgy*-félék társaságától.

B) Alárendelés.

I. A *hogy*-os mondat főmondat nélkül Kazinczynál sokszor előfordul mint hasonló elliptikus szerkezetnek fordítása; pl.

Oh, hogy a hős esti szellők ártásodra ne légyenek: *o dass die kühlen abendwinde dir nicht schaden* (III: 15. a Geszner 1. kiad. 18: Ó ne ártson néked a híves estveli szellő). *Hogy* Pán áldja meg nyájakat, s Ceres és Bacchus mezőiteket s szőlőteket, s a házi istenek vigadva mulassanak hajléktokban! *dass* Pan eure herden beschütze, und Ceres und Bacchus eure fruchte und eure reben, und *dass* die hausgötter freundlich in euren hütten wohnen (II: 317. ep így Nagy S.-nál 113: Hogy Pán őrizze meg nyájaitokat..) *Oh, hogy* minden gondolat elhagyna! *hogy* buta alvásban, *hogy* könyűknek özönében folyhatna széllyel életem!: *O dass* ich ohne gedanken wäre! *Dass* ich in dumpfen schlaf, *dass* ich in hinreisenden tränen mein leben hingebe! (V: 82. a Sztellának 1. kiad. Ó bár elhagyna minden gondolat, minden érzés! bár valamely buta álomban, bár könnyeimnek özönében folya életem!). Él? *Oh hogy* még sokáig éljen! Lebt er noch? *O, dass* er noch lange leben möge! (SS. 61).

Különb en olyankor is szereti alkalmazni ezt az ellipsist, mikor az eredetiben más alakja van a kifejezésnek; pl.

Chongor még nincs itt! *Oh, hogy* valamely veszély ne tartóztatná távol atyjának viskójától! *Wenn* ihm nur nicht ein unglück von seines vaters hütte entfernt hält! (IX: 183). *Hogy* nekem ötlet Nagysád meg ne zavarja: Gnädiges fräulein, machen Sie mir den mann nicht verwirrt (Barnh. 99).

De ámbár Kazinczy a német hatása alatt szokatlan gyakran alkalmazza ez elliptikus szerkezetet, hibául ezt nem róhatjuk föl neki, mert mi népies beszédünkben is elégszer találkozunk ilyen fölkiáltó kifejezésekkel: «mióta Brassó elvette az erdőket — *hogy az isten büntesse meg őket* — elszedik a fejszét, lánczot» (MNyelvőr IV: 556). És már Versegly megemlékszik róla Magyar Grammatikájában (254. §.): «A felkiáltások előtt az első mondás elhagyattatik, mint: «*Hogy én magyarul nem tudok!* azaz: sajnálom, hogy nem tudok. *Hogy a tatár vigyen el,* azaz: kívánom, hogy elvigyen.» L. bővebben *M. Költészek* I: 150. és 154—155. II.

De egy másik ilyen ellipsisében megbotránkozik nyelvérzékünk, mert nekünk teljesen szokatlan, abban t. i., hogy a *vielleicht* *dass* kezdetű német mondatokat szó szerint fordítja; pl.

Talán hogy az ég mindenét elvette, hogy bennem adja meg neki mindenét: *Vielleicht, dass* ihm der himmel alles nahm, um

ihm in mir alles wieder zu geben! (Barnh. 52). — *Talán hogy* bánat nem kíséri túl a tengeren: *vielleicht dass* ihr der kummer nicht ganz über das meer folgt. (SS. 14). *Talán hogy* az eggyik villám oda szálla le: *vielleicht, dass* erst ein blitz im gewitter ihn entzündet (Pyrk. 14).

Az idegenszerűség vádjá alá esik a tagadást és tiltást jelentő igék után állító mellékmondat használata, melyre már Kazinczynál rábukkanunk, s mely legújabb irodalmunkban mind sűrűbben burjánzik. Pl. Midőn attól tiltatok el, hogy bajainknak egy részét magunkról elkaczagjuk: indem ihr uns verbiestet, einen teil unserer plagen wegzuscherzen (Diog. 179). Nem csak nem hivlak rá, sőt inkább tiltalak, hogy eljőjj (Cic. 138). Tagadja, hogy neki irt valamit embere (135).

A magyaros, népies nyelv szokás ilyenkor mindig tagadó mellékmondatot követel. Pl.

Tilalmazták, hogy kedvünkre *ne* éljünk (Faludi 124). Kiknek meg vagyon tiltva, hogy semmire *ne* esküdjének (298). Megtiltá Th.-nak, hogy több levelet neki *ne* vigyen (Mikes: MulNapok. 209). Tiltanak rózsám, tiltanak tőled, titkon *se* beszéljek veled (népdal Krizánál). L. Nyr. XIX: 371.

II. A fölitételező *ha* mellé — mint mai napság is némely fordítónk — németesen az *egyébiránt* v. *különb en* szót veti, mikor a német mondat így kezdődik: *wenn anders* v. *wofern*. Példák:

Talám az, a mit én nekie mondtam (*ha egyébiránt* ez az író táblácska a késő maradékok kezébe jut) sok századok múlva is hasznára lehet valamely ifju teremtésnek: *wenn anders* eine abschrift auf die nachwelt kommen solte (Diog. 71). — Oh, feleljen hát, feleljen — *ha különben* édes kedves grófnéja vagyok . . . : o sagen Sie mir, sagen Sie mir doch — *wenn ich anders* Ihre liebste, beste gräfin bin — (Em. 69). Oh Isten, *ha különben* té nekem irgalmas Istenem lehetsz, ne nehezítsd meg rajtam boszuló kezeidet: O Gott! erbarmer! *woferne* du, gerechter Gott, mein erbarmer sein kannst! giesse von deinem zorn nicht mehr über mich aus (II: 113. Könyi 104: *ha* engem irgalmasságoddal érdemeltethetsz). Holnap bátran eredek tengerre, *ha különben* ellenemre nem támadnak a szelek: *wofern* morgen die winde mir gewogen sind, will ich im kleinen gefässe von holz den fluten des

meeres mich vertrauen (II: 361. Kónyi 36: *Ha* holnap a szelek kedveskednek nekem . . .).

El van kerülve ez a germanizmus a következő mondatban Elmúltak azok az idők, jó Diogenes; mert megcsalhatkozható szemeim tégedet annak néznek: diese zeit ist vorbei Diogenes; denn du bist es, *wenn* mich *anders* meine augen nicht täuschen (Diog. 130). De különös, hogy soha sem használja ilyenkor a *wenn anders* jelentésével egészen egyező magyaros *ha ugyan-t*.

Néha abban utánozza a németet, hogy a föltételező mondatot kötőszó nélkül teszi a főmondat elé, vagyis, mint ő mondja, kiugratja a kötőszót. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e szerkezet a magyar nyelvben is előkerül (L. MKszók. III: 114). Pl.

Bög egyszer a harez . . . : úgy e kő békére fogja őket inteni: brüllt einst die schlacht . . . : sich! Mahnung des friedens wird der stein hier (VII: 179). Láss bizvást, sőt nezz, szemed arra van adva, de higgy is, s int szivednek szép religioja, hevülj. «Az utolsó sorban németizmus van» jegyzi meg maga Kazinczy, «kiugratám ezt: *ha*» (Lev. II: 309).

III. A relativ mondatot néha latinosan alkalmazza Kazinczy. Pl.

Te nem *az* vagy, *a' küt* a' gyalázattól szemérem, félelem a veszedelmektől, az őrjöngéstől ész elvonhasson (Kaz: Cic. 11). Egy nagy dolgoknak eredett jeles ifju, s méltó, *a ki* Virágtól szeret-tesség (Lev. I: 80).

Ellenben elkerüli az idegenszerűséget a következő mondatban: Alba int fíjának, *s az* vissz vonja magát: Alba winkt seinem sohne, *der sich* in den grund zurückzieht (VIII: 246). Pedig ilyenkor a relativ névmásnak idegenszerű használata irodalmunkban olyan közönséges, hogy már alig tűnik föl. Szigligeti az idézett helyen is alkalmazza: *ki* a fenékszinre vonul vissza (Egmont ford.).

28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ikos-és igéről. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1875. 29 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr. (1875—1876.)

V. k. I. szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és paleológia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangolyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinánd* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Balogi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd Kriana János l. t. felett. *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. *Aeschylus. Telly István* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Boregy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól. (1875—1876.)

VI. k. I. szám. A légy aspiraták kiejtéséről a zenében. *Magr Aurélló* 10 kr. — II. szám. A mandák szertartásos könyve. *Bolint Gábertől* 10 kr. — A rómaiak szertartásáról és satirairól. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól. 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldsiher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítás történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vancsary Károlytól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátyás Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól. 10 kr. — VIII. A mordványok történelmi viszonyosságai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — IX. *Erasmus. Telly István* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-ös igéről. *Jóannovics György* l. tagtól. 40 kr. (1876.)

VII. k. I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasználtása. *Badens Jozsef* r. tagtól. 10 kr. — III. *Lessing* (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és orosz irodalom között. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 10 kr. — Néhány önmiváltási tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 30 kr. — VI. Bankavis Kleon új-görög drámája. *Telly István* l. tagtól. Ára 30 krajczár. — VII. A névek uk és ik személynagáról. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag felett. *Balogi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-lafár nép primitív kultúrájában az égi testek. *Vambéry Ármán* r. tagtól. 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánzsky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól. 10 kr.

VIII. k. I. *Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenőtől*. 60 kr. — II. A mordványok pogány istenei é ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utánasimuló. *Dr. Genetz Árcidől*. 20 kr. — IV. Tanutmány a japán művészetéről. *Gr. Zichy Ágostól*. I. sz. — V. Emlékbeszéd Pázmány Horvát Endre 1839-ben ellényi r. t. felett. A szülöttes századik évfordulóján, Pázmányon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megünnepeléséből tartotta. *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. *Urkouphár*. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az úgymovsott légy aspiraták phonetikus értékéről az ő-indben. *Mayer Aurélló*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenőtől*. 80 kr. — IX. Újperesz nyelvjátszók. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — X. Boregázási Nagy Pál diote és munkái. Székfoglaló. *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

IX. k. I. Emlékbeszéd Schöpfung Antal k. tag felett. *Badens J.* r. tagtól. 10 kr. — II. A Baro-Budur Jáva szigetének. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól. 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Balogi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IV. A húnok és avarok nemzetsége. *Vambéry Ármán* r. tagtól. 30 kr. — A Kán- vagy Poturka-codex és a zensége. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékbeszéd Laves Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Or vallásunk fűstenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 40 kr. — VIII. Schopenhauer esztétikája. *Dr. Ruszteska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Or vallásunk kisebb isteni lényei és áldozati szertartásai. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — X. *Lessing* mint philologus. *Dr. Kont Ignác* tagtól. 30 kr. — XI. Magyar egyházi népmének a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 20 kr.

X. k. I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. *Etzelburg* és a magyar hűmunda.

tól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusáival. Miveltsgéörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropusájához.) *Dr. Pata Vilmos* tanártól. 50 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kültag felől. *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Újabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romantizmus. (Székközlés.) *Bánócsi József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Újabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

XI. k. I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Újgörög irodalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög véress regények. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Pöschel Károlytól*. 50 kr. — V. A convalescenzáról. *Vámbery Armin* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar katechizmusa 1562-ik évből. *M. Lath Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignác* l. tagtól. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldsiher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. Vámbery Armin «A magyarok eredeti» című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. — XI. A nyelvfajlódás történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Armin* r. tagtól. 30 kr.

XII. k. I. Seneea tragédiái. *Dr. Kant Ignác* l. tagtól. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándortól*. 30 kr. — III. A reflexiv és vallásrökölési elem a költészetben a Longfellow. Székközlés. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A viszonyítógok használata a magyarban. *Kúnos Ignác és Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbery Armin* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kasztamunni-török nyelvjárás. Irta *Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögoknél. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogsasszony, Szavallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A monist dualizmusa. *Brassai Samuel* t. tagtól. 60 kr. — XI. A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székközlés.) *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

XIII. k. I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A vaják nép multja és jelene. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. *Goldsiher I.* l. tagtól. 40 kr. — IV. A homeroszi Demeter-hymnusról. *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A vajákok pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv szótára. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang Vámbery Armin ur válszára. *Budenz J.* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. *Szilgyi K. Imán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — X. Szőrendi tanulmányok. I. rész. *Joannovic György* t. tagtól. 30 kr. — XI. A kisebb görög tragikusok tropusai. *Pata Vilmostól*. 10 kr. — XII. Heraclius Rankavis Leon hellén drámája. *Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr.

XIV. k. I. Az ó- és középkori Terentius biographiák. *Ábel Jenőtől*. 40 kr. — II. Szőrendi tanulmányok. II. rész. *Joannovic György* t. tagtól. 40 kr. — III. A mordva nép házassági szokásai. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — IV. Jolentés újhellén munkáiról. *Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — V. Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. *Kálmány Lajostól*. 10 kr. — VI. Etymologicum magnum Romanum. *Putinoky Miklóstól*. 20 kr. — VII. A magyar szótók. *Simonyi Zsigmond* t. tagtól. 30 kr. — VIII. A nyelvújítás történetéhez. *Simonyi Zsigmond* t. tagtól. 20 kr. — IX. Szőrend és accentus. *Brassai Samuel* t. tagtól. 40 kr. — X. Három francia hellenista és a volaptik. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — XI. Euhemeri reliquia. *Nemethy Gézától*. 60 kr. — XII. Gáti István steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. *Vikár Bélától*. 40 kr.

XV. k. I. Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. *Dr. Schreiner Martontól*. 30 kr. — II. André Chénier költészete. *Harassiti Gyulától*. 1 frt 50 kr. — III. Kombináló szóalkotás. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 40 kr. — IV. Az aranyos-széki mohácsi nyelvemlékek. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 15 kr. — V. Psychiatria és

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

REKREKCIÓ

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XV. KÖTET. X. SZÁM.

KISFALUDY KÁROLY

”MOHÁCSA”

GÖRÖGÜL.

MLACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Dr. TÉLFY IVÁN

L. TAGTÓL.

Ára 40 kr.

BUDAPEST.

1891.

I. k. I. Solon adótorvényéről. *Tótfy Ivántól*, 1867. 14 l. Ara 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Tótfy Ivántól*, 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tarkányi J. Bélától*, 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és grammatiká szerzőjéről. *Szász Karollyal*, 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, a ezek tekintetéből Akadémiánk feladata. *Tótfy Ferenczről*, 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintól*, 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Gelsei Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sandortól*, 1889. 18 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartás-énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól*, Hangjegyekkel 1861. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztáns Mihálynak eddig ismeretlen szünetarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék. 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szecezi Molnár Albert 1574—1633). *Tótfy Ferenczről*, 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Sámuelről*, 1870. 45. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető leíratai és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól*, 1870. 43 l. 20 kr. (1867—1869.)

II. k. I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. *Matra Gábor l. tagtól*, 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. *Szász Karoly r. tagtól*, 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Jozanovits Gy. l. tagtól*, 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmu szók értelmezéséhez. *Finály Henrik l. tagtól*, 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dónes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Tótfy Iván l. tagtól*, 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Éthikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal l. tagtól*, 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Fél XIII. századbeli kanonista, II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író, III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növényzeti névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal, V. Akadémiai eszme Magyarországon Bessenyeie előtt) *Tótfy Ferencz r. tagtól*, 1871. 124 l. Ara 40 kr. — VIII. A rómi magánhangzókról és megjelöléseik módjairól. *Gr. Kuun Géza l. tagtól*, 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtgetések. *Szilády Áron l. tagtól*, 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szentenyi Sándor l. tagtól*, 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defferekről. *Szilády Áron l. tagtól*, 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szavorenyi József l. tagtól*, 1872. 13 l. 10 krajczár. (1869—1872.)

III. k. I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarosítása után. *Brassai Sámuel r. tagtól*, 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Barczai Akos fejedelembhez bonyult terv a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Karoly r. tagtól*, 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnits Lajos felett. *Szabó Imre l. tagtól*, 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly l. tagtól*, 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik l. tagtól*, 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. *Barna Ferdinánd l. tagtól*, 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende l. tagtól*, 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. *Dr. Goldziher Ignácól*, 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende l. tagtól*, 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza l. tagtól*, 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik- és igék külön ragozásának. *Riedl Szende l. tagtól*, 51 l. 20 kr. (1872—1873.)

IV. k. I. szám. Paraleipomena kai diorthomena. A mit nem mondtak a a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneide II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. *Brassai Sámuel r. tagtól*, 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálint Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító írja nyelvtudományának művelése hazánkban. Székfoglaló *Bartalus Antal l. tagtól*, 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinánd l. tagtól*, 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletre hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignácól*, 1874. 42 l. 20 kr.

KISFALUDY KÁROLY

”MOHÁCSA”

GÖRÖGÜL.

DE TÉLFY IVÁN

I. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.